

**ИНСТИТУТИ ИҚТИСОДИЁТ ВА ДЕМОГРАФИЯИ
АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН**

СУД 331.5.024.5 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

НАЗАРЗОДА НАВРУЗҚОН НАЗАР

**ТАКМИЛИ АРЗЁБИИ ШУҒЛИ ПУРМАҲСУЛИ АҲОЛӢ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРЕТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.12 – Иқтисодиёти меҳнат**

Душанбе – 2023

Диссертатсия дар шуъбаи таҳқиқоти институтсионалии Институти иқтисодиёт ва демография Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Ҷонмамадов Шермамад Бекмамадович,
доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент,
сарҳодими шуъбаи таҳқиқоти муқоисавии
иқтисодӣ Институти иқтисодиёт ва
демография АМИТ

Муқарризони илмӣ:

Қодирзода Диловар Баҳриддин,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори
кафедраи назарияи иқтисоди Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон

Муминова Нигина Равшановна
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти
кафедраи молия ва қарзи Донишкадаи
иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд

Муассисаи пешбар:

Муассисаи давлатии «Пажуҳишгоҳи
илмӣ – тадқиқотии меҳнат, муҳочират ва
шуғли аҳоли»-и Вазорати меҳнат,
муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии
Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи 29 апрели соли 2023, соати 15⁰⁰ дар Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-012 назди Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: (734061, ш. Душанбе, кучаи Деҳотӣ, ½)

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмии донишгоҳ ва сомонаи расмии Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон ([www. tguk. tj](http://www.tguk.tj)) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «__» _____ 2023 тавзеъ шуд.

Котиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ
д.и.и., дотсент

Толибов Қ.Қ.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Рушди муносибатҳои бозорӣ ба таври кулӣ низоми шуғро, ки асоси иҷтимоӣ – иқтисодии кишвар ба ҳисоб меравад, тағйир дод. Дар айни замон, равияҳои нав дар соҳаи сиёсати шуғл, баҳусус таъмин намудани боздеҳи пурмаҳсули қувваи корӣ, алоқаи мустақим бо сиёсати даромадҳо ва барномаҳои зидитаваррумӣ ба вучуд омадаанд.

Шуғли пурмаҳсул, ки шакли муҳими низоми шуғл мебошад, ҳамчун омили муҳими рушди иқтисодӣ, нерӯи инсонӣ ва ба даст овардани зиндагии шоистаи мардуми кишвар аст. Баҳусус дар ироаи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” дар соли 2022 чунин дарҷ гардидааст: «Бо шуғли пурмаҳсул таъмин намудани аҳоли яке аз ҳадафҳои стратегии давлат ба ҳисоб рафта, барои татбиқи он қабули барномаҳои соҳавию минтақавӣ зарур аст».¹

Бояд таъкид намуд, ки тарзҳои муҳими таъмин намудани шуғли пурмаҳсул гуногуншакл буда, агар аз як тараф, аз фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ барои таҳия ва такмил додани сиёсати шуғли аҳоли ва танзими бекорӣ ҷиҳати баланд бардоштани сатҳи ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва афзун гардонидани маҷмӯи даромадҳо аз фаъолияти меҳнатӣ, инчунин таъмини суғуртаи иҷтимоии аҳолиро пешбинӣ менамоянд, робитаи зич дорад.

Аз ҷониби дигар бошад, шуғли пурмаҳсули аҳоли аз фаъолияти оқилонаи агентии меҳнат ва шуғли аҳоли, маркази бо кор таъминкунӣ ва дигар ташкилотҳои зертобеъи назди Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии ҷумҳурӣ мустақиман алоқаманд аст. Ин ҳам бошад, бо роҳи бо кор таъмин намудани бекорон, муҳоҷирони меҳнатии қуллан ба ватан бозгашта, мусоидат кардан ба ташкили соҳибкории хурд ва миёна, омода, бозомӯзӣ ва азнавомодакунии шаҳрвандон ҳамчун мутахассисони баландихтисоси касбӣ, зоҳир мегардад.

Инчунин, шуғли пурмаҳсул аз масъулияти иҷтимоии корфармоён, ки ба аҳолии бо ҷиҳати дар иқтисодиёт фаъол ҷойҳои холии кории ҷойдошта ва нави таъсисшаванда пешниҳод менамоянд, алоқаманд аст. Ҳар корфармо новобаста аз шакли моликият ва намуди фаъолияти иқтисодӣ бояд сиёсати фаъоли дохилӣ ва берунӣ ҳифзи иҷтимоии кормандон ва оилаи онҳоро пеш бурда, кормандони худро бо музди кори лоиқ ва шароити меҳнати сазовор таъмин намояд.

Ниҳоят, шуғли пурмаҳсул аз рафтори мусоиди худӣ кормандон – ташаббускорӣ, истеъдоднокӣ, амалигардонии инноватсионӣ ва масъулиятнокии ҷиддӣ алоқамандӣ дорад. Хусусан хоҳиш ва имкониятҳои худро пурра истифода намудани кормандон ҷиҳати такмил додани сатҳи ихтисоснокӣ, хушсифат иҷро кардани корҳо мувофиқи маҷмӯи талаботи

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “ Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” .www.president.tj сана 23.12.2022.

корфармо барои зиёд шудани музди меҳнат ва соҳиби вазифаҳои баланд гардидани кормандон мусоидат менамояд.

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 қайд гардидааст, ки «Зарурати афзоиши ҳамзамони миқдории шуғли устувори пурмахсул ва маҳсулнокии меҳнат, таъмини ҳифзи иҷтимоии самарабахш барои Тоҷикистон ҳадафи асосии рушд дар соҳаи меҳнат дар давраи дарозмуҳлат хоҳад шуд»².

Самтҳои таъмини рушди иқтисодӣ ва тақвият бахшидан ба соҳаи рушди бозори меҳнат ва шуғл дар кишвар Стратегияи давлатии рушди бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 татбиқ гардидааст. Бо вучуди ин, асосноккунонии мавқеи шуғли пурмахсул, методология ва механизмҳои татбиқи самтҳои стратегии таъмини шуғли пурмахсул ва баланд бардоштани даромадҳои аҳолии масъалаҳои муҳими бозори меҳнат ҳисобида мешавад.

Зимнан, вижагиҳои назария ва методология рушди бозори меҳнат ниёз ба ташаккул ва тақмили методикаи арзёбии миқдории шуғли устувори пурмахсулро дорад. Ин ҳолат ба он асоснок кунонида мешавад, ки тақвият бахшидани корҳои илмию таҳқиқотӣ ва таҳлилий дар соҳаи шуғли аҳолий дар Концепсияи рушди шуғли пурмахсули аҳолий дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040 дарҷ гардидааст. Бахусус арзёбии миқдорӣ, тавсифи амиқ ва ҳамачонибаи ҳолат, тағйироти маҷмӯи сохтори шуғли пурмахсул дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодӣ, инчунин муайян кардани сатҳи рушди шуғли аҳолий дар назардошти омилҳои асосии таъсиррасон ниёз ба гузаронидани таҳқиқоти илмиро дорад. Ҳамаи ин масъалаҳои қайдшуда, ки то ба имрӯз дар таҳқиқоти илмии иқтисодшиносони тоҷик ба таври кофӣ таҳқиқ карда нашудаанд, боиси интихоби мавзӯи диссертатсионӣ гардидааст.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаҳои муҳими низоми шуғл дар осори илмии мактаби классикӣ – А. Смит, Д. Рикардо ва дигарон, неоклассикӣ – А. Маршал, А. Пиго, Д. Гилдер, М. Фелдстайн, Р. Хол ва дигарон, марксистӣ – К. Маркс, кейнсиансӣ – Ч. М. Кейнс, Р. Гордон ва дигарон, монетаристӣ – Л. Варлас, М. Фридмен ва дигарон, синтези неоклассикӣ – П. Самуэлсон ва ғайра ва муосири неоклассикӣ – Д. Гелбрейт, Т. Веблен ва дигарон дарҷ гардидааст.

Дар асарҳои илмии олимони рус масъалаи шуғл дар таҳқиқотҳои илмии Н. А. Горелов, И. А. Ефименко, И. В. Звенкова, В. Л. Ключня, Ю. П. Кокина, Д. А. Коржова, Л. В. Лехтянская, Т. Г. Римская, Г. Н. Соколова, Л. А. Третьякова, П. Э. Шлендер ва дигарон баррасӣ гардидааст.

Масъалаи ташаккул ва паҳлуҳои мухталифи рушди бозори меҳнат дар асарҳои илмии олимони тоҷик дарҷ гардидааст. Аз ҷумла танзими бозори меҳнат, ки пешниҳоди қувваи кориро пешниҳод менамояд, профессор Т. Д. Усмонова таҳқиқ намудааст. Х. Н. Фақеров, М. Нурмахмадов, Д. Б. Қодиров ҳисоб менамоянд, ки масъалаҳои муносибатҳои меҳнатӣ ва танзими он дар корхонаҳо ва ташкилотҳо аз ҷониби роҳбарони корхонаҳо дар шароити

².- Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе: 2016. – с. 80.

муносибатҳои бозорӣ зарур мебошад. Таъсири масъалаҳои мутахаррики захираҳои меҳнатӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути рушди равандҳои муҳоҷиратӣ дар асарҳои М. Саидмуродова, А. Г. Ҳоҷибоев, Н. Хоналиев, Х. У. Умаров, Р. М. Бобочонов, И. П. Гуршумов, А. Д. Гадоев ва дигарон баррасӣ гардидааст. Мутахаррики территориявӣ дар осорҳои илмии Р. М. Бобочонов, Д. С. Амонова, А. Д. Ҷабборов, М. К. Кабутов, С. Д. Комилов, Х. А. Абдуллоев, Д. Б. Қодирзода., Иброҳимзода., Г. Ғ. Саломова., ва дигарон мавриди таҳқиқот қарор дода шудааст.

Дар осорҳои илмии олимони тоҷик Р. К. Раҷабов, Ҳ. Н. Фақеров, А. М. Турдиева, Д. М. Набиев, Р. М. Бобочонов, А. Б. Гулов ва дигарон масъалаҳои муносири шуғл дар бозори меҳнати кишвар дарҷ шудаанд.

Сарфи назар аз миқдори сершумори асарҳои илмии олимони ватанӣ доир ба масъалаи умумииктисодии бозори меҳнат ва шуғл, методикаи арзёбии миқдори шуғли пурмахсул ба таври зарурӣ мавриди омӯзиш қарор наёфтааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо банди 5.2 -и Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи давлатии мусоидат ба шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020 – 2022 аз 30 декабри соли 2020 ва Консепсияи рушди шуғли пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2040 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон) аз 28 майи соли 2022, № 263 алоқаманд мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ коркард ва такмил додани арзёбии шуғли пурмахсули аҳоли дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути истифодаи услубҳои муносири таҳлил мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсади гузошташуда дар диссертатсия, ҳалли вазифаҳои зерин пешниҳод шудаанд:

- дар доираи бозори меҳнат муайян намудани муҳтаво, ҷанбаҳои методии арзёбии нишондиҳандаҳо, тамоюл ва хусусиятҳои рушди шуғли пурмахсули аҳоли;

- ҷиҳати арзёбии миқдорӣ, тавсифи амиқ ва ҳамаҷонибаи шуғли устувори пурмахсул таҳия кардани низоми нишондиҳандаҳои иқтисодию оморӣ;

- баҳои динамикаи тағйироти маҷмӯи сохтори шуғли пурмахсул дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт;

- андозагирӣ намудани сатҳи рушди шуғли устувори пурмахсул тавассути истифодаи усулибисёрҷенаи муқоисавӣ;

- арзёбӣ намудани натиҷаи таҳлили ҳолати бозори меҳнати дохилӣ дар шароити коҳиш гардидани муҳоҷирати меҳнати беруна;

- тамсилаи сатҳи аҳоли аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул бо назардошти омилҳои асосии таъсиррасон;

- таҳияи дурнамои нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмаҳсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 – 2027.

Объекти таҳқиқот сатҳи рушди шуғли пурмаҳсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот коркарду такмили усулҳои методии арзёбии шуғли устувори пурмаҳсул мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Дар натиҷаи истифодаи усули муосири таҳлили бисёрченаи муқоисавӣ шуғли устувори пурмаҳсул арзёбӣ мегардад. Тавассути усули мазкур рейтингӣ ҷамъбастии рушди шуғли пурмаҳсул дар динамика дар асоси низоми нишондиҳандаҳо баҳо дода мешавад. Инчунин тамсилаи дурнамои нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмаҳсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 – 2027 таҳия карда мешавад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро таҳқиқоти илмӣ олимони хориҷӣ ва ватанӣ доир ба масъалаи шуғли пурмаҳсул, маълумотҳои марказҳои таҳқиқотӣ, маводи конференсияҳои илмӣ – амалӣ доир ба масъалаи таҳқиқшаванда ҳамчун пойгоҳи назариявии ин таҳқиқот ба ҳисоб меравад, ташкил медиҳад. Барои асосноккунонии як қатор муқаррароти илмӣ дар диссертатсия мавҷудбуда ба концепсияҳои мактабҳои классикӣ, неоклассикӣ, марксистӣ, кейнсиансӣ, монетаристӣ, синтези неоклассикӣ ва муосири неоклассикӣ таъя карда шудааст.

Сарчашмаи маълумот. Санадҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаҳои омории Агенти омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нашрияҳои, ки соҳаи шуғли пурмаҳсулро меомӯзанд ва таҳлил мекунанд, ба сифати сарчашмаҳои расмӣ – иттилоотии таҳқиқот мебошанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар шӯбаи таҳқиқотҳои институтсионалии Институти иқтисодӣ ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон иҷро карда шудааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Муҳтавои асосии навгонии диссертатсия аз истифодаи усулҳои муосири методии таҳқиқи масъалаҳои рушди шуғли устувори пурмаҳсулро дарбар мегирад. Дар ҷараёни омодакунонии таҳқиқоти диссертатсионӣ натиҷаҳои ба даст оварда шудаанд, ки навгонии илмӣ корро муайян намудаанд:

- асоснок кунонида шудааст, ки муҳтавои асосии шуғли пурмаҳсул дар доираи бозори меҳнат на танҳо аз қонеъгардонии талаботи аҳоли бо ҷойи корӣ, инчунин аз “нигоҳи иқтисодӣ” ки ба қорманд имконият медиҳад манфиати шахсии худро татбиқ намояд, навоариҳои илму техникаро дар фаъолияти хеш истифода бурда, барои ба даст овардани ҳосилнокии баланди меҳнат ва музди корӣ муносиб муваффақ шавад, ки ба тақрористехсолии муътадили қорманд ва аъзоёни оилаи он мусоидат намояд, ифода меёбад;

- барои арзёбии миқдорӣ, тавсифи амиқ ва ҳамаҷонибаи шуғли устувори пурмаҳсул низоми нишондиҳандаҳои иқтисодию оморӣ пешниҳод шудааст. Тавассути нишондиҳандаҳои мазкур, иқтидори иқтисодӣ, ғунҷоиши бозори

меҳнат ва дараҷаи ҷалби аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт фаъол ба соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт арзёбӣ карда шудаанд;

- ҷиҳати андозагирии сатҳи рушди шуғли устувори пурмахсул, истифодаи тарзу усулҳои маъмул, татбиқи усули таҳлили бисёрҷенаи муқоисавӣ бартариии калон дорад. Маҳз тавассути истифодаи усули мазкур, таҳкими ҳолати ҳар нишондиҳандаи тавсифкунанда барои давраҳои муайяни таҳлилӣ, яъне рейтинги ҷамъбастии рушди шуғли устувори пурмахсул муайян карда шудааст;

- асоснок карда шудааст, дар ҳолати таъмини рушди устувори иқтисодӣ дар кишвар, талаботи умумии иқтисодиёт ба қувваи корӣ муътадилан афзуда, дараҷаи шуғли аҳолии дар иқтисодиёт фаъол дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт зиёд мегардад, ки чунин ҳолат ба коҳишёбии сатҳи бекорӣ ва рушди истеҳсоли маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар кишвар сабаб мегардад;

- масъалаи муҳими шуғли пурмахсул арзёбии динамикаи тағйироти сохтории аҳолии машғул дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт мебошад. Зимнан сохтори шуғл ҳамчун вазни қиёсӣ ё ҳиссаи аҳолии машғул дар ҳар соҳа ва бахшҳои иқтисодиёт аз маҷмӯи умумии машғулбудагон муайян карда шудааст;

- ҷиҳати муқаррар кардани алоқа ва таъсиррасонии омилҳои асосӣ ба нишондиҳандаи сатҳи аҳолии дар иқтисодиёт машғул, муаллиф тамсилаи иқтисодию омории вобаста аз нишондиҳандаҳои омилҳои асосии таъсиррасон тавассути коэффитсиентҳо таҳия гардидааст. Андозаи таъсиррасонии омилҳои таҳияшуда ба нишондиҳандаи сатҳи аҳолии дар иқтисодиёт машғул, тавассути истифодаи усули низоми шохисӣ (индексӣ) ба субот расонида шудааст;

- тамсилаи $Y_p = Y_b \cdot \bar{K}^L$ дурнамои нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 – 2027 таҳия гардидааст.

Нуқтаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда:

- шарҳ додани муҳтаво ва хусусиятҳои рушди шуғли пурмахсул;
- тавсифи низоми нишондиҳандаҳо ва усули андозагирии сатҳи рушди шуғли устувори пурмахсул;

- арзёбии динамикаи тағйироти маҷмӯи сохтории шуғли пурмахсул дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт тавассути истифодаи коэффитсиенти хатти пешравии мутлақ, коэффитсиенти квадратии пешравии сохтории мутлақ, шохиси тавофут, коэффитсиенти Гатева ва индекси Салаи;

- андозагирӣ намудани дараҷаи рушди шуғли устувори пурмахсул тавассути истифодаи усули бисёрҷенаи муқоисавӣ;

- арзёбӣ намудани натиҷаи таҳлили ҳолати бозори меҳнати дохилӣ дар шароити коҳиш гардидани муҳочирати меҳнати беруна;

- омода кардани тамсилаи омилҳои сатҳи аҳоли аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул бо назардошти омилҳои таъсиррасон;

- таҳия намудани дурнамои нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 – 2027.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки таҳлили иқтисодию назариявии ҳолати шуғли пурмахсул арзёбӣ карда шудааст. Натиҷаҳои илмӣ бадастомада таҳқиқоти мавҷударо дар бахши макроиқтисодӣ мукамал гардонида, метавонанд ба заминаҳои назариявии таҳияи самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи рушди шуғли пурмахсул шомил карда шаванд, ки ба баланд бардоштани сифат ва сатҳи зиндагии аҳоли дар кишвар нигаронида шудаанд. Натиҷа ва хулосаҳо дар Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, хадамоти муҳоҷирати Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, инчунин дар Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дода шаванд. Тавсияҳои амалӣ ва усулҳои методии коркардшуда зимни таълими курсҳои махсуси лексионӣ, навиштани дастурҳои амалӣ дар мактабҳои олии таҳсилоти олии, ки иқтисодчиёни ояндаро тайёр менамоянд, метавонад истифода шаванд. Муҳтавои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар коркарди курсҳои таълимии «Иқтисодиёти меҳнат», «Бозори меҳнат», «Омори бозори меҳнат» ва ғайра ба сифати мавод метавонад хизмат расонад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди маълумоти омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ манзур карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои ҚОА – и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08. 00. 12 иқтисодиёти меҳнат мувофиқат мекунад:

1. Асосҳои назариявӣ ва методологии иқтисодиёти меҳнат; назария ва концепсияҳои рушди муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ (назарияи шуғл, бозори меҳнат, идоракунии кормандон ва ғайра).

2. Бозори меҳнат: сохтор ва бахшҳои он; шуғли аҳоли, бекорӣ (намуд ва шаклҳои асосӣ, оқибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ).

3. Масъалаҳои мубрами муҳоҷирати меҳнатӣ ва таъсири он ба рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ.

4. Таҷрибаи хоричии танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ ва дурнамои истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Саҳми шахсии докталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳамаи давраҳо ҷиҳати иҷрои нақшаи кори диссертатсионӣ, аз ҷумла, интиҳоби мавзӯ, асосноккунонии мубрамият, мақсад ва иҷрои вазифаҳои гузошташуда бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муҳтавои асосии диссертатсия аз ҷониби муаллиф дар конференсияҳои илмӣ – назариявии байналхалқии илмию амалӣ дар мавзӯи «Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хоричӣ ва миллӣ» (Душанбе, 13-уми октябри соли 2020) дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва конференсияи байналмилалӣ илмӣ - амалии онлайнӣ таҳти унвони “Ислоҳоти низоми идоракунии давлатӣ ва

хизмати давлатӣ: тамсилаҳои муосир ва самаранокии онҳо” 05 – 06 марти соли 2021 дар Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда шудааст.

Интишори аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯи натиҷаҳои 11 мақолаи илмӣ дар ҳаҷми 5,2 ҷ.ҷ, аз ҷумла, 8 мақолаи он дар нашрияҳои аз тарафи КАО -и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшаванда мунташир шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, 18 ҷадвал, 2 расм, 18 диаграмма, хулоса, таҳия карда шуда, дар 177 саҳифаи ҷопӣ баён гардидааст.

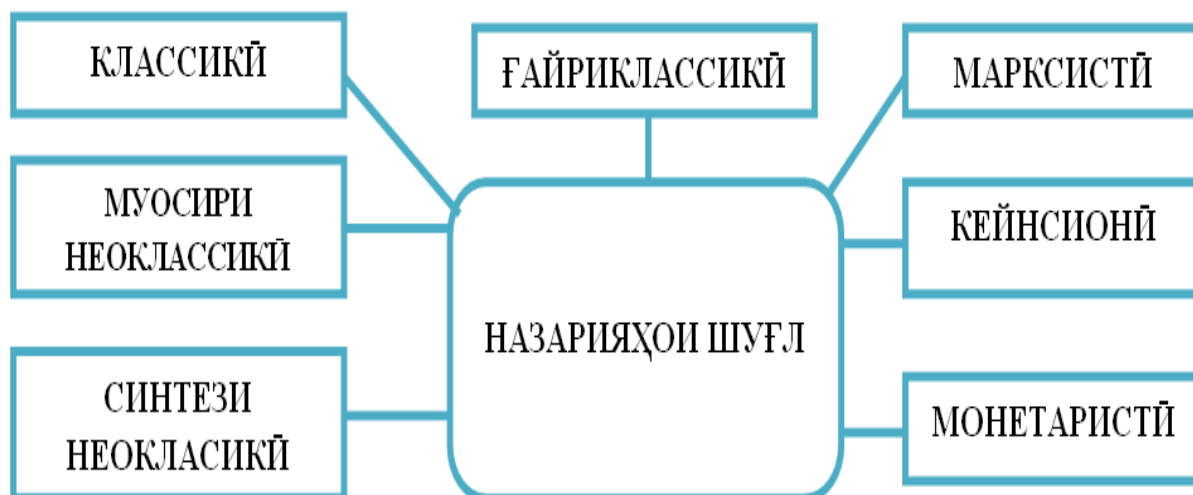
ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамии мавзӯи диссертатсия асоснок гадидааст, дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ ва робитаҳои таҳқиқот бо барномаҳо, асосҳои назариявӣ – методӣ, мақсад, вазифаҳо, объект, фарзияи таҳқиқот муайян карда шудааст, навгониҳои илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот шарҳ дода шудааст.

Дар боби якум – “Асосҳои назариявӣ ва методии баҳодиҳии шуғли пурмахсул дар бозори меҳнат” муҳтавои шуғли пурмахсул ҳамчун унсури таркибии бозори меҳнат, ҷанбаҳои методии арзёбии нишондиҳандаҳо ва усули андозагирии сатҳи рушди шуғли устувори пурмахсул, инчунин тамоюл ва хусусиятҳои рушди шуғли пурмахсул дар бозори меҳнат дарҷ гардидааст.

Бозори меҳнат сегменти таркибии иқтисоди бозорӣ буда, қонуният ва хусусиятҳои рушди устувори он тавассути механизми бозорӣ ифода мегардад. Тибқи муҳтавои худ, механизми бозорӣ ин низоми танзимкунандаест, ки амалигардонӣ, тағйирёбӣ ва рушди бозорро ҳамроҳанг менамояд.

Унсури таркибии бозори меҳнат шуғл ба ҳисоб мебошад. Дар ҳама давру замон масъалаи шуғл характери синфӣ ва таърихӣ дошта, дар назарияҳои гуногуни иқтисодӣ дарҷ гардидаанд.

Расми 1. - Назарияҳои иқтисодии шуғл
(аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст)

Дар осори илмии намояндагони назарияи классикии шуғл (А. Смит, Д. Рикардо ва ғ.), ғайриклассикӣ (А. Маршал, А. Пиго, Д. Гилдер ва ғ.), марксистӣ (К. Маркс), кейнсиансӣ (Ч. М. Кейнс ва ғ.), монетаристӣ (М. Фридмен, вағ.), синтези неоклассикӣ (П. Самуэлсон ва ғ.), иқтисоди пешниҳодӣ, институтсионализм (Д. Гелбрейт, Т. Веблен ва ғ.) масъалаи шуғлмавриди муҳокима қарор дода шудааст. Дар айни замон, мумкин аст, тафсири мафҳуми шуғлро аз нигоҳи назариявӣ ва амалӣ муайян намуд. Шуғл аз нигоҳи назариявӣ - ин фаъолияти муфиди ҷамъиятии шахрвандон аст, ки бо раванди қонунҳои кунонидани талаботҳои фардӣ ва ҷамъиятӣ алоқаманд аст, ва дар натиҷаи амалигардонии онҳо даромади меҳнатӣ меорад. Аз нигоҳи амалӣ бошад, ин ҳисобгирии шумораи машуғлдошта дар бахш ва соҳаҳои иқтисодӣ, яъне таносуби шумораи аҳолии дар иқтисодӣ машғул нисбат ба шумораи умумии аҳолии қобили меҳнат муайян карда мешавад ва сатҳи истифодаи иқтисодӣ ва вазъиятро дар бозори меҳнат тавсиф менамояд.

Албатта шуғл, талаботи одамонро на танҳо барои гирифтани даромад, инчунин дар ҳештангарӣ тавассути фаъолияти муфиди ҷамъиятӣ, дараҷаи қонунҳои кунонии ин талабот ҳангоми рушди муайяни иҷтимоӣ – иқтисодии кишвар инъикос менамояд. Вазъияти муосир дар соҳаи шуғл нисбат ба талаботи иқтисодӣ бозорӣ ғайриадекватӣ (ғайрибаробар) буда, раҳиҳои иқтисодӣ аз бӯҳронҳо ва тармимҳо, инчунин рушди минбаъдаи ҷомеа танҳо дар он ҳолат имконияти мукамал пайдо менамояд, ки худ иқтисодӣ тавонад манфиатҳои инсонро дар соҳаи меҳнат инъикос намояд.

Дар низоми шуғл мақоми хосро шуғли пурмахсул ишғол менамояд. Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дарҷ гардидааст, ки: «Мафҳуми шуғли пурмахсул - фаъолиятро, ки ба даст овардани даромадро дар шакли музди меҳнат ё ин ки ғойа аз соҳибкорӣ дар раванди истеҳсоли молҳо, пешниҳоди хизматрасониҳо ва ғайра таъмин мекунад, ифода меёбад»³. Албатта мафҳуми мазкур, аз як тараф шуғли аҳолии қобили меҳнатро дар назар дорад, ки даромади сазовор, солимӣ, рушди сатҳи маълумотнокӣ ва касбиро барои ҳар аъзои ҷомеа дар асоси рушди ҳосилнокии меҳнати ҷамъиятӣ таъмин менамояд, аз ҷониби дигар бошад, ҳамчун антиподи ё муҳолифи машғулияти шаклӣ (формалӣ), яъне дар барзиёдии шумораи ҳаياتи коркунони корхона ё ҷойҳои кории фиктивӣ (қолабӣ) мебошад.

Шуғли пурмахсул ин ҳолати иқтисодӣ аст, ки дар он ҳамаи аҳолии қобили меҳнат, ҳангоми сатҳи музди корӣ воқеӣ ҷойдошта хоҳиши кор карданро доранд, ифода меёбад. Дар назар дошта мешавад, ки сухан на танҳо дар бораи қонунҳои гардонидани талаботи аҳоли ба ҷои корӣ, инчунин аз нигоҳи иқтисодӣ мусоидат меравад. Зимнан зеро мафҳуми “ аз нигоҳи иқтисодӣ мусоид” ҷои кории пурмахсул, ки ба қорманд имконият медиҳад манфиати шахсии худро татбиқ намояд, қомебиҳои илму техникаро истифода бурда барои ба даст овардани ҳосилнокии меҳнати баланд

³Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, с.80.

муваффақ шавад, ниҳоят, музди лоиқ ба даст оварад, ки ба такрористеҳсоли муътадили корманд ва аъзоёни оилаи он кафолат диҳад.

Азбаски мафҳуми шуғли пурмаҳсул ба рушди ҳамаҷонибаи инсон нигаронида шудааст, бинобар ин, категорияи мазкурро наметавон тавассути як нишондиҳанда тавсиф намуд. Аз нигоҳи методӣ зарур шуморида мешавад, ки барои арзёбии миқдорӣ, тавсифи амиқ ва ҳамаҷонибаи шуғли устувори пурмаҳсул истифодаи низоми нишондиҳандаҳо, ки аз ду гуруҳ – мутлақ ва нисбӣ иборат мебошад, ба мақсад мувофиқ мебошад. Нишондиҳандаҳои мутлақ ҷиҳати миқдории иқтисодӣ, имконияти рушди мамлакатро инъикос менамояд ва дар ҳамагуна маврид, миқдори шуғли аҳоли унсурҳои асосии раванди истеҳсолот бахисоб меравад. Тавассути нишондиҳандаҳои нисбӣ бошад, сатҳи ҷалби аҳолии қобили меҳнат ба соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодӣ тавсиф карда мешавад.

Низоми ишондиҳандаҳо, ки дар боло қайд карда шуд, критерияҳои асосие мебошанд, ки сатҳи рушди шуғли устувори пурмаҳсулро инъикос менамоянд. Тибқи ақидаи муаллиф, мумкин аст барои тавсифи миқдории сатҳи рушди шуғли устувори пурмаҳсул усули таҳлили бисёрҷенаи муқоисавӣ истифода бурда шавад. Бартарии усули мазкур, аз он иборат аст, ки тавассути он рейтингӣ ҷамъбастии рушди шуғли пурмаҳсул дар динамика дар асоси низоми нишондиҳандаҳои дар боло дачгардида баҳо дода мешавад.

Хусусиятҳои рушди шуғли устувори пурмаҳсул дар бозори меҳнат дар кишвар аз рӯи як қатор тамоюлҳои асосии зерин муайян карда мешавад, ки инҳоянд:

- дар ҳолате, ки рушди устувори иқтисодӣ дар кишвар таъмин карда мешавад, мумкин аст арзёбӣ кард, ки талаботи умумии иқтисодӣ ба қувваи корӣ афзуда, сатҳи шуғли аҳолии дар иқтисодӣ фаъол зиёд мегардад, ки мувофиқан ба коҳишҳои сатҳи бекорӣ мусоидат менамояд.

- рушди раванди демографии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, дар муҳлати вақтӣ ва макон рушди ягон ҳодисаро, ки бевосита ба такрористеҳсоли аҳоли таъсир расонида, шумораи аҳолии он ва таркиби синну солии онро тағйир медиҳад, ифода меёбад.

- намудҳои гуногуншакли муҳочират, ки идоракунии самарабахши раванди он, мувофиқи талаботи механизмҳои бозорӣ ба мувозинаткунонии талабот ва пешниҳод дар бозори меҳнат эҳтиётот дорад.

- пурзур гардидани номувофиқатии талабот ва пешниҳоди қувваи корӣ дар бозори меҳнат мебошад, ки нисбати онҳо дар боло қайд карда шудааст.

Дар боби дуюм – “Баҳодиҳии миқдорӣ ва таҳлили шуғли пурмаҳсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” арзёбии методи динамикаи пешравии сохтори аҳолии машғул дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили сатҳи устувори шуғли пурмаҳсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳлили ҳолати бозори меҳнати дохилӣ дар шароити коҳишҳои муҳочирати меҳнати беруна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ гардидааст. Бояд таъкид дод, ки масъалаи муҳими шуғли пурмаҳсул – арзёбии динамикаи пешравии сохтори аҳолии машғул дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодӣ мебошад. Агарчӣ сохтори

шуғл ҳамчун вазни қиёсӣ ва ҳиссаи аҳолии машғулро дар ҳар соҳаи алоҳидаи иқтисодиёт аз маҷмӯи умумии машғулбудагон арзёбӣ карда шавад, пас пешравию сохторӣ тағйирёбии тавофути худӣ маҷмӯи умумии шуғлро дар давраҳои муқоисашаванда нишон медиҳад.

Мувофиқи ақидаи муаллиф нишондиҳандаҳои ҷамъбастии пешравию сохторӣ истифода бурда мумкин аст, ки инҳоянд: коэффитсиенти хатии пешравию мутлақ» (S_d), коэффитсиенти квадратию пешравию сохтории мутлақ (S_σ), шохиси тавофут (I), коэффитсиенти Гатева (K) ва шохиси Салаи (I_c) истифода бурда мешавад.

Натиҷаи ҳисоби коэффитсиенти хатии пешравию мутлақ (S_d) = 0,7320, коэффитсиенти квадратию пешравию сохтории мутлақ (S_σ) = 1,2496 ва шохиси тавофут (I) = 0,0732 доир ба сатҳи нисбатан баланди пешравию сохтории аҳолии дар иқтисодиёт машғул шохидӣ диҳанд ҳам, бо вучуди ин, натиҷаи ҳисоби коэффитсиенти интегралӣ тавофути сохтории Гатева (K) = 0,0061 ва Шохиси Салаи (I_c) = 0,4903 далолат медиҳанд, ки динамикаи тағйироти сохтории аҳолии дар иқтисодиёт машғул дар солҳои таҳлилшавандаи 2014 – 2020 он қадар назаррас намебошад.

Хусусан тағйироти тақсимоти аҳолии машғул дар иқтисодиёти кишвар ба назар расад ҳам, вале масъалаи муҳим дар таҳлили тақсимоти аҳолии машғул дар иқтисодиёти кишвар ин муқаррар намудани алоқамандии нишондиҳандаи шумораи аҳолии машғули ҳар соҳаи алоҳида бо нишондиҳандаи музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ мебошад.

Алоқамандии байни нишондиҳандаҳои мазкур, бо ёрии истифодаи «коэффитсиенти коррелиятсияи рангаи Ч. Спирмен андозагирӣ карда шудааст, кинатиҷаи ҳисоби он ($P_{pxpy} = -0,4269$) ошкоро шаҳодат аз он медиҳад, ки байни нишондиҳандаи шумораи аҳолии дар иқтисодиёт машғул бо нишондиҳандаи музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ тибқи баҳои эконометрикӣ алоқаи на онқадар зич ва бо аломати баръакс вучуд дорад. Натиҷаи мазкур, гувоҳ аз он медиҳад, ки бо сабаби паст будани сатҳи музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо дар соҳаи иқтисодиёт ба болоравии нишондиҳандаи шуғли аҳолии машғул нисбатан таъсири манфӣ мерасонад, инчунин боиси афзоиши сатҳи шиддатнокӣ дар бозори меҳнат мегардад.

Шиддатнокӣ дар бозори меҳнат, тибқи маълумоти ҷадвали 2 шаҳодат аз он медиҳад, ки дар баробари суръатафзоии тағйироти сохтории аҳолии дар иқтисодиёт машғул, инчунин динамикаи нишондиҳандаи шиддатнокӣ дар бозори меҳнат тамоюли болоравӣ дорад.

Чадвали 1. - Динамикаи коэффитсиенти шиддатнокӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014 – 2020

Нишондиҳанда	Солҳо						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1. Шахсоне, ки ба фаъолияти меҳнати машғул нестанд, кор чустучӯ доранд, дар хадамоти шуғли аҳоли ба қайд гирифта шудаанд, нафар.	72409	72521	77349	79619	92631	106542	103457
2. Изҳороти корхонаҳо дар бораи талабот ба кормандон, нафар	10335	7275	9224	7998	8982	10201	9416
3. Коэффитсиенти шиддатнокӣ	7,0	9,9	8,3	9,9	10,3	10,4	10,9

*Сарчашма: муаллиф дар асоси маълумоти Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: 30 – соли истиқлолияти давлатӣ маҷмӯаи оморӣ Агентии омури назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: с. 298 таҳия ва ҳисоб карда шудааст.

Аз маълумотҳои дарҷгардидаи чадвали 2. натиҷагирӣ кардан мумкин аст, ки дар давоми солҳои 2014 – 2020 динамикаи коэффитсиенти шиддатнокӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли афзояндагиро дорад. Агарчӣ дар солҳои 2014 – 2020 шахсоне, ки ба фаъолияти меҳнати машғул нестанд, кор чустучӯ доранд, дар хадамоти шуғли аҳоли ба қайд гирифта шудаанд, ба ҳисоби миёнаи солона 6,1 фоиз зиёд гардида бошанд, онгоҳ изҳороти корхонаҳо дар бораи талаботи кормандон ба ҳисоби миёна дар як сол нисбатан 1,6 фоиз коҳиш ёфтааст.

Ҷиҳати арзёбии сатҳи шуғли устувори пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳадаф гузошта шудааст, ки нишондиҳандаи сатҳи рушди шуғли устувори пурмахсулро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути истифодаи усули бисёрченаи муқоисавӣ арзёбӣ карда шавад. Илман асоснок қунонида шудааст, ки то кадом андоза тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосӣ ба сатҳи рушди шуғли устувори пурмахсул дар ҷумҳурӣ мусоидат менамояд.

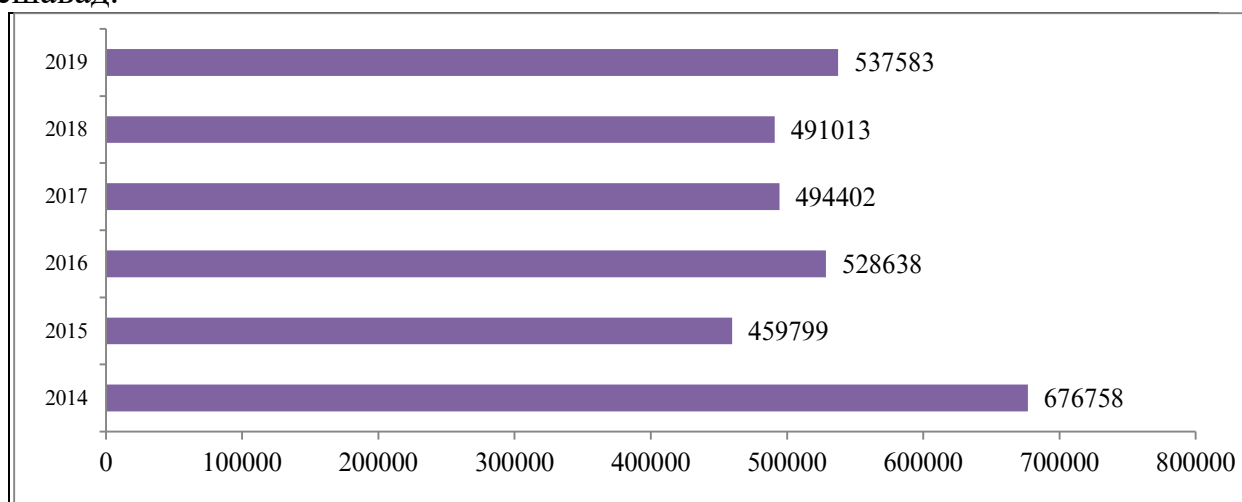
Мавриди тазаккур аст, ки динамикаи нишондиҳандаҳои асосиро, ки ба сатҳи шуғли устувори пурмахсул таъсири мухталиф мерасонанд, арзёбӣ намуда, дар асоси истифодаи маълумотҳои онҳо тавассути истифодаи усули бисёрченаи муқоисавӣ нишондиҳандаи сатҳи шуғли устувори пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳо дода шудааст. Аз рӯи маълумоти рейтингӣ нишондиҳандаҳои шуғли пурмахсул, тибқи истифодаи усули гуруҳбандии аналитикӣ (таҳлилӣ) се гуруҳи сатҳи нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмахсулро ҷудо карда шуда, ҳиссаи 4,0 фоизи сатҳи нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмахсул аз рӯи рейтингӣ ҷойгиршавӣ дар сатҳи баланд, 75,0% – миёна ва 21,0% - дар сатҳи паст ҷойгир шудаанд.

Дар даврони муосири ҷаҳонишавиӣ иқтисодиёт нақши муҳочирати меҳнатӣ дар рушди иқтисодиёти миллии ҳар мамлакат, яъне кишвари интиқолдиҳанда ё қабулкунандаи муҳочирон гуногун аст. Дар айни замон, шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳамчун муҳочир барои кор ихтиёран ба дигар мамлакатҳо мераванд, аз як ҷониб сахми худро мустақиман дар

рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишварҳои қабулкунандаи муҳоҷирони меҳнатӣ мегузоранд. Бо вуҷуди ин, дар натиҷаи гузаронидани фаъолияти меҳнатӣ дар кишварҳои хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағҳои пулӣ интиқол медиҳанд. Зимнан зери мафҳуми “муҳоҷири ихтиёрӣ” ҳаракати шаҳрвандонро бо хоҳиши худ ва сабабҳои шахсӣ, ки аз як ҳудуд ба дигар ҳудуд макони фаъолияти меҳнати худро иваз мекунанд, дарк карда мешавад.

Муҳоҷирони меҳнатӣ, ки барои кор ихтиёран ба дигар мамлакатҳо мераванд, гарчанде ки дар истеҳсоли маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвари худ мустақиман ширкат надоранд, лекин тавассути маблағҳои интиқолдодашуда аз кишварҳои хориҷӣ ба рушди ММД –и Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайримустақиман саҳми худро мерасонанд. Тахмин меравад, ки қисми муайяни муҳоҷирони меҳнатӣ аз ҳисоби интиқоли маблағҳои пулӣ дар дохили кишвар шаклҳои гуногуни соҳибкории хурду миёнаро оид ба истеҳсоли молу хизматҳо ва иҷрои корҳои ташкил карда, бо ин роҳ дар рушди ММД –и кишвар саҳм гузошта истодаанд. Шумораи кормандони хориҷӣ, ки дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон машғуланд, мустақиман дар рушди ММД–и ҷумҳурӣ ҳисса гузошта, мутаносибан дар натиҷаи гузаронидани фаъолияти меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишварҳои худ маблағи пулӣ - асбоби хориҷӣ ирсол менамоянд.

Нишондиҳандаи муҳим, ки раванди муҳоҷиратро арзёбӣ менамояд, ин гардиши муҳоҷирати меҳнатӣ буда, зери мафҳуми мазкур маҷмӯи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои кор ихтиёран ба дигар мамлакатҳо рафтаанд ва шумораи шаҳрвандони хориҷӣ, ки аз кишварҳои худ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун муҳоҷири меҳнатӣ сафар намудаанд ва дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон кор ва фаъолият мекунанд, фаҳмида мешавад.

Диаграммаи 1. Динамикаи гардиши муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014 - 2020*

* Сарчашма: муаллиф дар асоси маълумотҳои Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2020 Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: 112 - 114 с. таҳия ва ҳисоб намудааст.

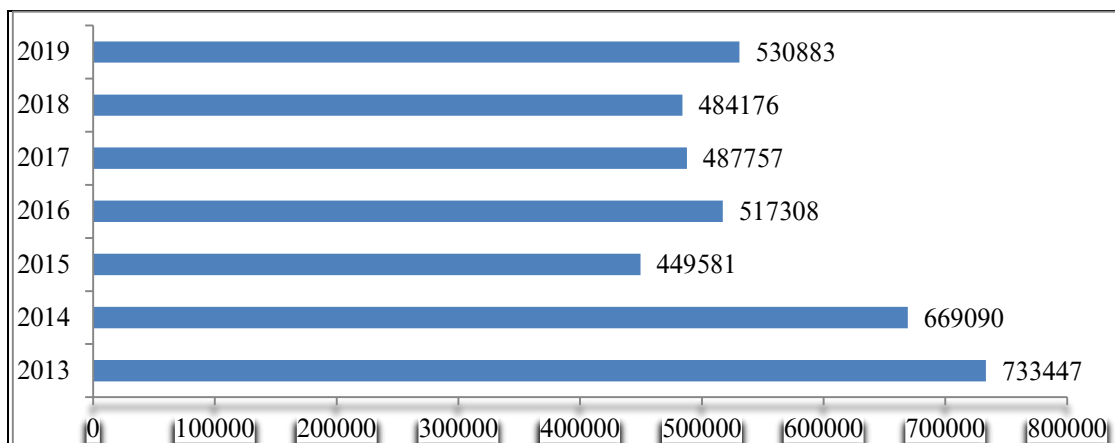
Тавре ки маълумотҳои диаграммаи 1 шохидӣ медиҳанд, дар солҳои 2014 – 2019 динамикаи нишондиҳандаи гардиши муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли коҳишбиро дорад. Баҳисоби миёна солҳои 2014 - 2019 суръати коҳишбӣи гардиши муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии 7,6 фоизро ташкил медиҳад. Чунин ҳолати коҳишбӣи нишондиҳандаи гардиши муҳочирати меҳнатӣ дар давоми солҳои 2014 - 2019, яқинан тақозо менамояд, ки дар алоҳидагӣ нишондиҳандаҳои ҳиссаи ҷалби шумораи муҳочирони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисодиёти кишварҳои хориҷӣ ($X_{ч.х}$) ва ҳиссаи ҷалби шумораи муҳочирони хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ($x_{ч.т}$) арзёбӣ карда шаванд.

Ҷадвали 2. - Динамикаи нишондиҳандаи сатҳи ҷалби шумораи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисодиёти кишварҳои хориҷӣ ва сатҳи ҷалби шумораи шаҳрвандони хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2019*

Нишондиҳанда	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ҳиссаи ҷалби шумораи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисодиёти кишварҳои хориҷӣ, %	99,25	98,87	97,78	97,86	98,66	98,61	98,75
Ҳиссаи ҷалби шумораи шаҳрвандони хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, %	0,75	1,13	2,22	2,14	1,34	1,39	1,25
Ҳамагӣ	100	100	100	100	100	100	100

* Сарчашма: муаллиф дар асоси маълумотҳои Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2020 Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: 112 - 114 с. таҳия ва ҳисоб намудааст.

Тавре, ки аз маълумоти ҷадвали 2 аён аст, нишондиҳандаи ҳиссаи ҷалби шумораи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисодиёти кишварҳои хориҷӣ дар солҳои 2014 - 2019 дар сатҳи баланд қарор дошта, ба ҳисоби миёна 98,54 фоизро ташкил медиҳад. Гарчанде, ки ҳиссаи ҷалби шумораи шаҳрвандони кишвар ба иқтисодиёти кишварҳои хориҷӣ дар соли 2019 дар муқоиса бо соли 2013 ба андозаи 0,5% коҳиш ёфтааст. Бо вучуди ин, нишондиҳандаи сатҳи ҷалби шумораи шаҳрвандони хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷмӯи нишондиҳандаи гардиши муҳочирати меҳнатӣ дар солҳои 2014 - 2019 ҳиссаи на он қадарро ташкил дода, ба ҳисоби миёна қариб 1,46 фоизро ташкил медиҳад. Агарчӣ дар солҳои 2014 - 2019 сатҳи ҷалби шумораи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисодиёти кишварҳои хориҷӣ нисбатан тамоюли зиёдшавиро дошта бошад, пас сатҳи ҷалби шумораи шаҳрвандони хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли коҳишбиро дорад.

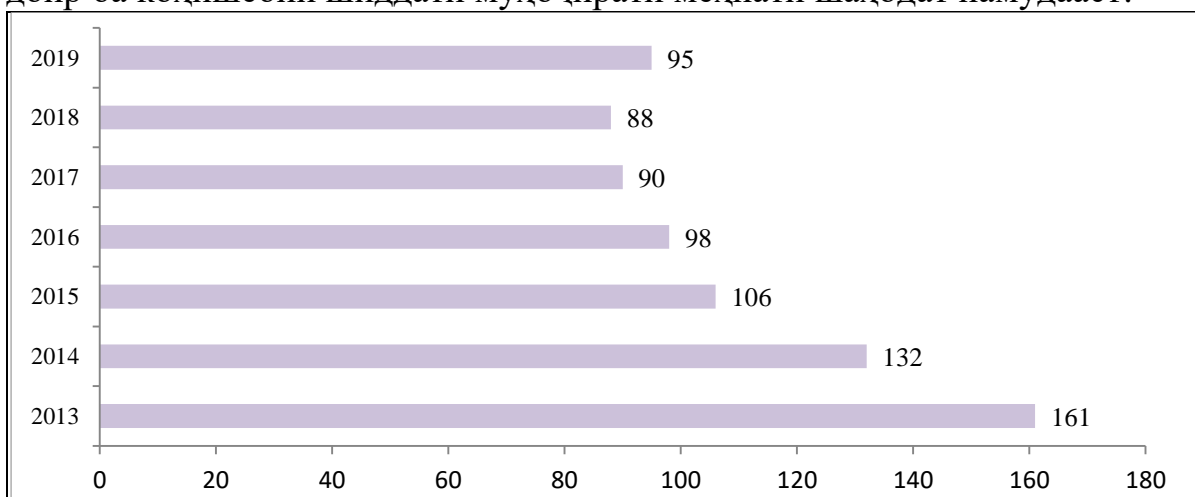

Диаграммаи 2. Динамикаи шумораи шахрвандони Тоҷикистон, ки барои кор ихтиёран ба дигар мамлакатҳо рафтанд, дар солҳои 2013 – 2019, нафар

*Сарчашма: муаллиф дар асоси маълумотҳои Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2020 Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: 112 с. таҳия ва ҳисоб намудааст.

Мувофиқи маълумотҳои овардашудаи диаграммаи 2 натиҷагирӣ кардан мумкин аст, ки дар давоми солҳои 2013 - 2019 тамоюли коҳишбӣи динамикаи шумораи шахрвандони Тоҷикистон, ки ихтиёран ба дигар мамлакатҳо ҳамчун муҳочир - коркуни кироя рафтаанд, 5,3 Ҷоизро ташкил медиҳад.

Тавре, ки маълумоти диаграммаи 3 нишон медиҳад, ки дар соли 2013 ба ҳисоби миёна аз 1000 нафар аҳолии қобили меҳнат 161 нафари онҳо ба муҳочирати меҳнатӣ сафар карда бошанд, пас нишондиҳандаи мазкур дар соли 2014 – 132 нафар, соли 2015 – 106 нафар, соли 2016 – 98 нафар, 2017 – 90 нафар ва соли 2019 – 95 нафарро ташкил медиҳанд. Чунин тамоюли пастшавии нишондиҳандаи муҳочирати меҳнати шахрвандон дар давоми солҳои 2013 – 2019 ба ҳисоби 1000 нафар аҳолии қобили меҳнат ошкорро доир ба коҳишбӣи шиддати муҳочирати меҳнатӣ шаҳодат намудааст.

Диаграммаи 3. Динамикаи шиддати муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2013 – 2019

*Сарчашма: муаллиф дар асоси маълумотҳои Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2020., с. 112, ва Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе 2020. с. 25 таҳия ва ҳисоб намудааст.

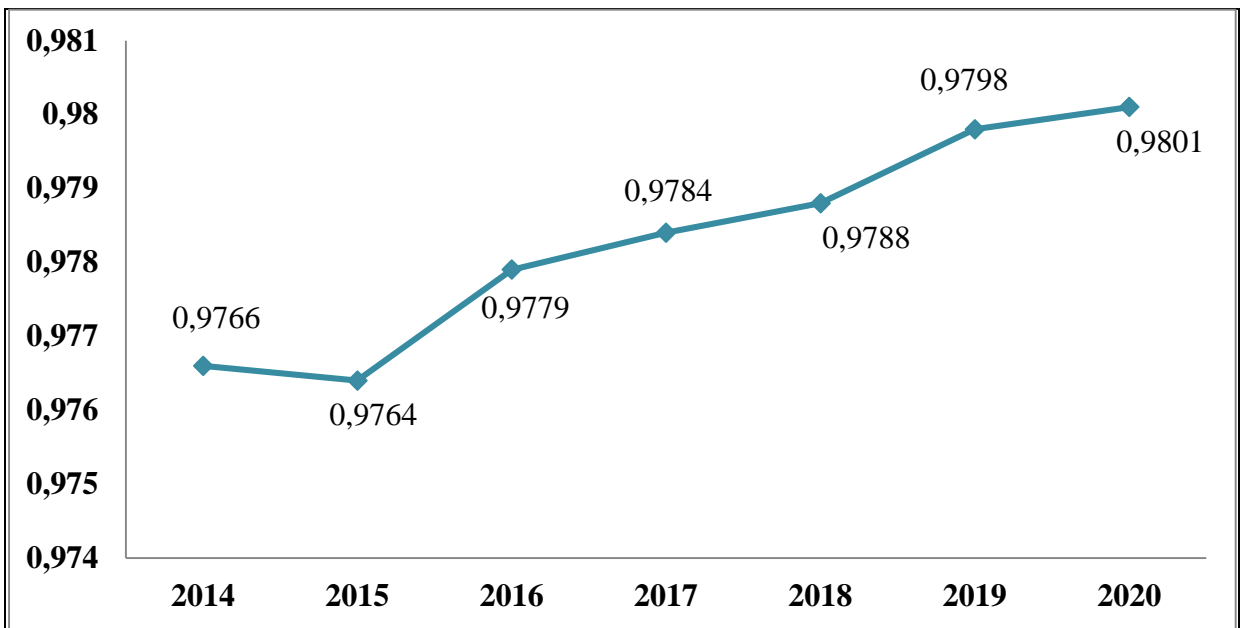
Гарчанде, ки дар солҳои охир ба коҳишёбии шиддати муҳоҷирати натиҷаи рушди иқтисодиёт ва ташкили ҷойҳои корӣ дар дохили кишвар сабаб гардида бошад ҳам, вале раванди муҳоҷирати меҳнати ба Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), хусусан Федератсияи Россия ва хориҷи дур идома дорад. Зеро ки ба ташаккули рафтори иқтисодӣ аксарияти муҳоҷирони меҳнати як қатор омилҳои муҳими иҷтимоӣ-иқтисодӣ таъсир мерасонанд, ки дар натиҷа ба зиёдшавии тамоюли муҳоҷирати меҳнати мусоидат менамояд.

Дар боби сеюм – “Таҳлили омилҳои сатҳи шуғли пурмахсул” услубҳои таҳлили омилҳои сатҳи шуғли пурмахсул, таҳлили омилҳои сатҳи аҳолии аз ҷиҳати машғулдар иқтисодиёт ва дурнамои арзёбии нишондиҳандаҳои шуғли пурмахсули аҳолии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардидааст. Бояд қайд кард, ки дар таҳқиқоти муносири иҷтимоӣ - иқтисодӣ ба таври васеъ таҳлили гуногун истифода бурда мешавад. Моҳияти таҳлили аз он иборат аст: «объектҳои воқеӣ ки бахусус онҳо дастнарас мешавад ё ин ки дар амалигардонии онҳо мушкилӣ ба миён меояд. Аз ин лиҳоз, муваққидан кушиш ба харҷ медиҳанд, ки объектҳои воқеӣ ба таҳлили мувофиқ иваз намоянд, ки ин имконият медиҳад тавассути истифодаи онҳо мумкин аст озмоишҳо гузаронид, рафтори онҳоро ҳангоми тағйирёбии параметрҳои муҳити дохилӣ ва берунӣ омӯخت»⁴.

Бояд иброз дошт, ки дар таҳқиқоти мазкур таҳлили омилӣ истифода бурда шуда, муҳтавои он ҳамчун истифодаи омори математикӣ ҳамалокаманди нишондиҳандаи таҳқиқшаванда ва омилҳо, ки ба ин нишондиҳанда таъсир мерасонанд, истифода меёбад. Мавриди зикр аст, таҳлили омилӣ имконият медиҳад, ки масъалаи сифатии таҳлилиро таъмин менамояд.

Таҳлили омилҳои сатҳи аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул дар қори диссертатсионӣ таҳия карда шудааст, аз ҷиҳати назариявӣ, ва инчунин аз ҷиҳати амалӣ аҳамияти қалонро дорад. Бевосита тавассути таҳлили омилҳои пешниҳодшаванда на танҳо сатҳи аҳолии дар иқтисодиёт машғул, инчунин ба он таъсиррасонии омилҳои асосиро инъикос намояд.

⁴- Хусайнов М. К. Наука и научное исследование: Учебное пособие. - Д.: “Ирфон”, М.: МГУПУ, 2010.

Диаграммаи 4. Таносуби шумораи аҳолии дар иқтисодиёт машғул ва шумораи аҳолии аз ҷиҳати иқтисоди фаъол (қувваи корӣ) дар солҳои 2014 – 2020

*Сарчашма: муаллиф дар асоси маълумотҳои Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. 30 – соли истиқлолияти давлатӣ маҷмӯаи оморӣ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2021, с. 99, с.100, с. 240, с.298 таҳия намудааст.

Аз маълумоти диаграммаи 4 аён аст, ки тамоюли динамикаи сатҳи аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул дар солҳои 2014 – 2020 қариб, ки бетағйир буда, ба ҳисоби миёна 97,8 Ҷоизро ташкил медиҳад. Чунин ҳолат мазмуни онро дорад, ки дар иқтисодиёти кишвар сатҳи баланди шугли аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол ҷой дорад.

Омили аввал, ки ба сатҳи аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул таъсири худро мерасонад, ин таносуби шумораи аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёти машғул ва шумораи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, ки ба мамлакатҳои дигар бо ихтиёри худ барои кор рафтаанд, яъне муҳҷирони меҳнатӣ мебошанд. Зимнан дар давраи арзёбӣ ба ҳар нафар шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба мамлакатҳои дигар бо ихтиёри худ барои кор рафтаанд, дар соли 2014 – 3,5 нафар, 2015 – 4,3 нафар, 2016 – 4,6 нафар, 2017 – 4,9 нафар, 2018 – 5,0 нафар, 2019 – 4,6 ва 2020 19,3 нафар аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул рост меояд.

Масъалаи муҳими рушди устувори бозори меҳнати миллӣ ин гузаронидани таҳлили таносуби шумораи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба мамлакатҳои дигар бо ихтиёри худ ба кор рафтаанд ва шумораи бекорони расман эътирофшуда мебошад. Мазмуни иқтисодии таносуби мазкур аз он иборат аст, ки ба ҳар нафари аҳолии бекор чанд нафар ба муҳҷирати меҳнатӣ сафарнамуда рост меояд, инъикос менамояд.

Бояд зикр намуд, тамоюли таносуби шумораи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба мамлакатҳои дигар бо ихтиёри худ ба кор рафтаанд ва

шумораи бекорони расман эътирофшуда дар солҳои 2014 – 2020 раванди камшавиро дорад. Агарчӣ дар соли 2014 ба ҳар нафар бекорони расман эътирофшуда 11,9 нафар шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба мамлакатҳои дигар бо ихтиёри худ ба кор рафтаанд, ташкил диҳад, пас дар соли 2015 – 9,7 нафар, 2016 – 9,6 нафар, 2017 – 9,2 нафар, 2018 – 9,3 нафар, 2019 – 10,4 нафар ва 2020 2,54 рост меояд. Бояд иттилоъ дод, ки дар солҳои 2014 – 2020 шумораи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба мамлакатҳои дигар бо ихтиёри худ барои кор рафтаанд, ба ҳисоби миёна 11,5% ва шумораи аҳолии бекор 1,6% коҳиш ёфтааст.

Коҳиш додани шиддатнокӣ дар бозори меҳнат масъалаи муҳим ба шумор меравад. Бахусус, таносуби шумораи бекорони расман эътирофшуда ва миқдори вакансия (ҷои кории ҳолӣ) нишондиҳандаест, вазъияти шиддати бозори меҳнати кишварро арзёбӣ менамояд. Дар соли 2014 ба як ҷои кории ҳолӣ 5,4 нафар, 2015 – 7,8 нафар, 2016 – 5,8 нафар, 2017 – 6,6 нафар, 2018 – 6,2 нафар, 2019 – 5,0 нафар, ва 2020 – 5,41 нафар рост меояд.

Масъалаи мушкил ин таъмини аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол (қувваи корӣ) бо ҷои кории ҳолӣ (вакансия) буда, тавассути таносуби миқдори вакансия (ҷои кори ҳолӣ) ва шумораи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол (қувваи корӣ) андозагирӣ карда мешавад. Мавриди зикр аст, ба ҳар нафар аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол (қувваи корӣ), ки миқдори вакансия (ҷои кори ҳолӣ) рост меояд, рӯй ба коҳиш ниҳодааст. Агарчӣ дар соли 2014 ба 1000 нафар аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол (қувваи корӣ) 4,3 ҷои корӣ рост ояд, пас дар соли 2015 – 3,0, 2016 – 3,8, 2017 – 3,2, 2018 – 3,3, 2019 – 4,0, ва соли 2020 – 3,6 ташкил медиҳад.

Ҳамзамон, бояд илова намуд, ки истифода намудани усули шохисӣ имконият медиҳад, ки дарачаи тағйирёбии сатҳи аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул муайян карда шавад. Татбиқи тамсилаи шохисӣ андозаи таъсири омилҳои дар боло дарҷ гардида, ки бо аломати натиҷавӣ, яъне нишондиҳандаи сатҳи аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул алоқаи функционалӣ доранд, андозагирӣ карда шавад.

Аз ҷониби муаллифи кори диссертатсионӣ тағйирёбии нисбӣ ва мутлақи аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул, аз ҷумла аз ҳисоби тағйирёбии таъсири омилҳои барои солҳои 2014 ва 2020 ҳисоб карда шудааст. Натиҷаи ҳисоби шохисӣ аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт фаъол, шаҳодат аз он медиҳад, ки дар солҳои муқоисашавандаи 2014 – 2020 шохисӣ аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул ҳамагӣ 0,37% коҳиш ёфтааст.

Бояд қайд кард, ки ба зиёдшавии шохисӣ аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул танҳо омили коэффитсиенти вобастагии аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул аз муҳочирати меҳнатӣ таъсири мусбӣ расонида, андозаи 4,55 маротибаро ташкил медиҳад. Таъсирбахшии чунин омилҳо - коэффитсиенти вобастагии муҳочирати меҳнатӣ аз бекорони расман эътирофшуда – 78,70%, коэффитсиенти шиддатнокӣ дар бозори меҳнат ба андозаи 0,05% ва аз ҳисоби тағйирёбии коэффитсиенти таъмини аҳолии аз

чиҳати иқтисоди фаъол (қувваи корӣ) бо ҷои корӣ 16,28% ба коҳиш ёбии шохиси аҳолии аз чиҳати дар иқтисодиёт машғул мусоидат намудаанд.

Бояд қайд кард, ки дар кори диссертатсионӣ дурнамои арзёбии нишондиҳандаҳои шуғли пурмахсули аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Ҳамин тавр, тадқиқоти дар доираи диссертатсия анҷомдодашуда имкон дод, ки нуқтаҳои муҳими назариявӣ ва чиҳати амалӣ оид ба такмили методикаи арзёбии миқдории шуғли пурмахсул таври зерин пешниҳод карда мешавад:

1. Бозори меҳнат қисми таркибии иқтисоди бозорӣ буда, дар айни замон қонуният ва хусусиятҳои рушди он бо механизми бозорӣ алоқаманд мебошад. Бо ақидаи мухталиф таҳти мафҳуми “механизми бозорӣ” ҳамалоқамандӣ ва таъсиррасонии мутақобилии элементҳои асосии бозор, аз қабилҳои пешниҳод, талабот, нарх, рақобат ва ғайра ифода меёбад. Хусусияти хоси механизми бозорӣ аз он иборат аст, ки ҳар як элементи он дар ҳамагуна мавриди баробар, бо унсури нарх алоқаи зич дошта, ҳамчун механизми асосии таъсиррасон ба маҷмӯи талабот ва пешниҳод хизмат мерасонад. Дар бозори меҳнат механизми бозорӣ, асосан тавассути унсурҳои талабот ба қувваи корӣ, пешниҳоди қувваи корӣ, нархи қувваи корӣ зоҳир мегардад. Муносибати талабот ба қувваи корӣ дар як давраи муайян ва шумораи умумии қувваи корӣ - ҳамчун пешниҳоди қувваи корӣ имконият медиҳад, ки сатҳи шуғли аҳолии дар иқтисодиёт фаъол, миқёс ва сатҳи бекорӣ, муҳочирати меҳнатӣ ва дигар қисматҳои муҳими бозори меҳнат муайян карда шавад. Рушди иқтисодиёт зарурияти муайян намудани талаботи потенциалиро ба қувваи корӣ бавучуд меояд. Ин ҳолат ба он асоснок қунонида мешавад, ки дар оянда рушд намудани иқтисодиёт аз ҳисоби таҷдид (реструктуризатсия) ё васеъшавии истеҳсолот, бунёди корхонаҳои нави истеҳсолӣ ва ғайра аз ҷониби корхонаю ташкилотҳои шаклҳои моликиятшон хусусӣ ва давлатӣ таъмин карда мешавад. [1–М].

Шуғли пурмахсул унсури асосии низоми шуғл дар шароити гузариш ба иқтисоди бозорӣ баҳисоб меравад. «Асоси фаъолияти шуғли пурмахсулро, тавре ки дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то давраи соли 2030 дарҷ гардидааст, ба даст овардани даромад дар шакли музди меҳнат ё ин ки ғоида аз соҳибкорӣ дар раванди истеҳсоли молҳо, пешниҳоди хизматрасониҳо ва ғайра таъмин мекунад, ташкил медиҳад»⁵. Аз муҳтавои шуғли пурмахсул, ки дар Стратегияи мазкур дарҷ гардидааст, метавон ду ҷанбаи муҳими онро қайд намуд, ки инҳоянд:

⁵.- Стратегияи миллии рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе: 2016. – с. 80.

якум, аҳолии қобили меҳнат дар бозори меҳнат танҳо ҳамон намуди кореро ҳамчун фаъолияти шуғл қабул менамояд, ки даромад оварад. Зимнан даромади ба даст овардашуда бояд ба ноилгардии зиндагии шоистаи аҳли оилаи коркун мусоидат намояд. Инчунин даромади аҳоли бояд ба афзоиши истеъмолот ва пасандозҳо мусоидат намояд. Аз ин лиҳоз, тамсилаи иқтисодии даромади аҳоли дар шакли зерин инъикос карда мешавад:

$$\text{Даромад} = \text{Хароҷот} + \text{Пасандоз}$$

дуом, шуғли пурмаҳсул дар муқоиса ба дигар шуғлҳои шакли муқобилатӣ менамояд. Ин чунин маъно дорад, ки дар бозори меҳнати кишвар миқдори муайяни ҷойҳои холии кор ҷой дорад, вале бо сабаби паст будани андозаи музди кор аз тарафи бекорон талабот пайдо намегардад. Дар шароити рақобатпазирии бозори меҳнат шуғли пурмаҳсул – ин шакли шуғли аҳолиест, ки аз ҳисоби меҳнати пурмаҳсул барои рушди ҷомеа захираҳо бунёд карда мешавад ва барои ҳар корманд даромад меорад, ки барои тақрористеҳсоли қувваи корӣ басанда мебошад. Дар шароити шуғли пурмаҳсул барои ҳар фарди ҷомеа, аз ҷумла нафақахӯрон, кудакон, маъҷубон, бекорон, донишҷӯёну хонандагон бо даромади кифоятӣ, инчунин хароҷотҳои гуногуни давлатӣ барои инкишофи муътадили ҷамъиятӣ таъмин карда мешавад. [2 – М].

2. Масъалаи муҳими методӣ ин тавсиф ва арзёбии нишондиҳандаҳо, инчунин усулҳои андозагирии сатҳи шуғли устувори пурмаҳсул мебошад. Азбаски мафҳуми шуғли пурмаҳсул ба рушди ҳамаҷонибаи инсон нигаронида шудааст, аз нигоҳи методӣ зарур шуморида мешавад, ки барои арзёбии миқдорӣ, тавсифи амиқ ва ҳамаҷонибаи шуғли устувори пурмаҳсул истифодаи низоми нишондиҳандаҳо, ки аз ду гуруҳ – мутлақ ва нисбӣ иборат мебошад, ба мақсад мувофиқ мебошад. Нишондиҳандаҳои мутлақ ҷиҳати миқдорӣ иқтидори иқтисодӣ, имконияти рушди мамлакатро инъикос менамояд ва дар ҳамагуна мавриди баробар, миқдори шуғли аҳоли унсури асосии раванди истеҳсолот баҳисоб меравад. Тавассути нишондиҳандаҳои нисбӣ бошад, сатҳи ҷалби аҳолии қобили меҳнат ба соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодӣ тавсиф карда мешавад.

Барои тавсифи миқдории сатҳи рушди шуғли устувори пурмаҳсул усули таҳлили бисёрченаи муқоисавӣ истифода кардан мумкин шудааст. Бартариин усули мазкур, аз он иборат аст, ки тавассути он рейтингӣ ҷамъбастиин рушди шуғли пурмаҳсул дар динамика баҳо дода мешавад.

3. Тавсифи муҳими шуғли пурмаҳсул – ин арзёбии динамикаи пешравии сохтори аҳолии машғул дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодӣ мебошад. Агарчӣ сохтори шуғл ҳамчун вазни қиёсӣ ва ҳиссаи аҳолии машғулро дар ҳар соҳаи алоҳидаи иқтисодӣ аз маҷмӯи умумии машғулбудагон арзёбӣ карда шавад, пас пешравии сохторӣ тағйирёбии тавофути худӣ маҷмӯи умумии шуғлро дар давраҳои муқоисашаванда нишон медиҳад. Аз ҷиҳати методӣ барои арзёбии динамикаи маҷмӯи аҳолии дар иқтисодӣ машғул нишондиҳандаҳои ҷамъбастиин пешравии сохторӣ истифода бурда мешавад, ки инҳоянд: коэффитсиенти хатии пешравии сохтори мутлақ,

коэффитсиенти квадрати пешрави сохтори мутлақ, шохиси тавофут, коэффитсиенти интегралӣ тавофут сохтори Гатева ва шохиси Салаи. Натиҷаи ҳисоби суммаи модули тағйироти мутлақи ҳиссаҳо $Ad = 12,46$ банди фоизро ташкил медиҳад, яъне дар соли 2018 дар муқоиса бо соли 2012 тағйироти мутлақи тақсимоти аҳолии машғул дар сохтори иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бавучуд омадааст. Натиҷаи ҳисоби дараҷаи интензивнокии тағйироти сохтори мутлақ чунин аст:

$$\sigma d = 4,3.$$

Тағйироти тақсимоти аҳолии машғул дар сохтори иқтисодиёти кишвар дар давоми солҳои 2012 – 2018 нисбатан суръатафзо буда, андозаи 4,3 фоизро ташкил медиҳад. [3–М]. Бояд натиҷагирӣ кард, ки байни нишондиҳандаи шумораи аҳолии машғул дар иқтисодиёт бо нишондиҳандаи музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ тибқи арзёбии эконометрикӣ алоқа вучуд дорад. Вале натиҷаи ҳисоби коэффитсиенти коррелятсияи рангаи Ч. Спирмен ($R_{pxpy} = -0,35$) ошкоро шаҳодат аз он медиҳад, ки байни нишондиҳандаҳои мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на он қадар алоқаи зич, ҳатто бо аломати баръакс ҷой дорад. Натиҷаи мазкур, ошкоро гувоҳ аз он медиҳад, ки бо сабаби паст будани сатҳи музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо дар соҳаи иқтисодиёт ба болоравии нишондиҳандаи шуғли аҳолии машғул нисбатан таъсири манфӣ мерасонад, инчунин боиси афзоиши сатҳи шиддатнокӣ дар бозори меҳнат мегардад [3–М].

4. Ҷиҳати арзёбии сатҳи шуғли устувори пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳадаф гузошта шудааст, ки нишондиҳандаи сатҳи рушди шуғли устувори пурмахсулро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути истифодаи усули бисёрченаи муқоисавӣ арзёбӣ карда шавад. Илман асоснок кунонида шудааст, ки то кадом андоза тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосӣ ба сатҳи рушди шуғли устувори пурмахсул дар ҷумҳурӣ мусоидат мусоидат менамояд. Тибқи суммаи ҳолҳои рейтингӣ метавон натиҷагирӣ намуд, ки рушди шуғли устувори пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар расида, бузургии миёнаи суммаи ҳолҳои рейтингӣ ($x = 3,38$) –ро ташкил медиҳад. Истифодаи усули гуруҳбандӣ имконият дод, ки се гуруҳи сатҳи нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмахсулро ҷудо карда шавад. Яъне ҳиссаи 4,0 фоизи сатҳи нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмахсул аз рӯи рейтингӣ ҷойгиршавӣ дар сатҳи баланд, 75,0% – миёна ва 21,0% - дар сатҳи паст ҷойгир шудааст.

5. Хусусиятҳои рушди шуғли устувори пурмахсул дар бозори меҳнат дар кишвар аз рӯи як қатор тамоюлҳои асосии зерин муайян карда мешавад, ки инҳоянд:

- дар ҳолате, ки рушди устувори иқтисодӣ дар кишвар таъмин карда мешавад, мумкин аст арзёбӣ кард, ки талаботи умумии иқтисодиёт ба қувваи

корӣ афзуда, сатҳи шуғли аҳолии дар иқтисодиёт фаъол зиёд мегардад, ки мувофиқан ба коҳишёбии сатҳи бекорӣ мусоидат менамояд;

- хусусияти рушди демографии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бояд зикр намуд, ки раванди демографӣ - ин маҷмӯи ҳодисаҳоест, ки дар муҳлати вақтӣ ва макон рушди ягон ҳодисаро, ки бевосита ба такрористеҳсоли аҳоли таъсир расонида, шумораи аҳолии он ва таркиби синну солии онро тағйир медиҳад, ифода меёбад. Бахусус, вазъи демографии кишвар пеш аз ҳама тавассути нишондиҳандаҳои таваллуд, фавт ва афзоиши табиӣ аҳоли арёбӣ карда мешавад;

- идоракунии самарабахши раванди муҳочират, тибқи талаботи механизмҳои бозорӣ, дар навбати аввал ба мувозинаткунонии талабот ва пешниҳод дар бозори меҳнат эҳтиёҷот дорад;

- пурзур гардидани номувофиқатии талабот ва пешниҳоди қувваи корӣ ба бозори меҳнат мебошад.

Нақши муҳочирати меҳнатӣ дар рушди иқтисодиёти миллии ҳар мамлакат, яъне кишвари интиқолдиҳанда ё қабулқунандаи муҳочирон гуногун аст. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳамчун муҳочир барои кор ихтиёран ба дигар мамлакатҳо мераванд, аз як ҷониб саҳми худро мустақиман дар рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишварҳои қабулқунандаи муҳочирони меҳнатӣ мегузоранд. Бо вучуди ин, дар натиҷаи гузаронидани фаъолияти меҳнатӣ дар кишварҳои хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағҳои пулӣ интиқол медиҳанд. Албатта муҳочирони меҳнатӣ, ки барои кор ихтиёран ба дигар мамлакатҳо мераванд, гарчанде ки дар истеҳсоли маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвари худ мустақиман ширкат надоранд, лекин тавассути маблағҳои интиқолдодашуда аз кишварҳои хориҷӣ ба рушди ММД –и Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайримустақиман саҳми худро мерасонанд. Тахмин меравад, ки қисми муайяни муҳочирони меҳнатӣ аз ҳисоби интиқоли маблағҳои пулӣ дар дохили кишвар шаклҳои гуногуни соҳибқории хурду миёнаро оид ба истеҳсоли молу хизматҳо ва иҷрои корҳои ташкил карда, бо ин роҳ дар рушди ММД –и кишвар саҳм гузошта истодаанд. Шумораи кормандони хориҷӣ, ки дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон машғуланд, мустақиман дар рушди ММД–и ҷумҳурӣ ҳисса гузошта, мутаносибан дар натиҷаи гузаронидани фаъолияти меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишварҳои худ маблағи пулӣ - асъори хориҷӣ ирсол менамоянд. Гардиши муҳочирати меҳнатӣ – ин маҷмӯи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои кор ихтиёран ба дигар мамлакатҳо рафтаанд ва шумораи шаҳрвандони хориҷӣ, ки аз кишварҳои худ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун муҳочир сафар намудаанд ва дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон кор ва фаъолият мекунанд, фаҳмида мешавад [4–М, 8 – М].

6. Нақши тамсилаҳои омилӣ дар таҳлили шуғли пурмаҳсул калон аст. Муҳтавои тамсилаи омилӣ ҳамчун ифодаи математикӣ ҳамалоқаманди нишондиҳандаи таҳқиқшаванда ва омилҳо, ки ба ин нишондиҳанда таъсир мерасонанд, ифода меёбад. Бояд қайд намуд, ки истифода намудани усули шохисӣ имконият медиҳад, ки дараҷаи тағйирёбии сатҳи аҳолии аз ҷиҳати

дар иқтисодиёт машғул муайян карда шавад. Инчунин татбиқи тамсилаи шохисӣ имконият медиҳад, андозаи таъсири омилҳо дар боло дарҷ гардида, ки бо аломати натиҷавӣ, яъне нишондиҳандаи сатҳи аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул алоқаи функционалӣ доранд, андозагирӣ карда мешавад.

7. Тибқи тамсилаи $Y_p = Y_b \cdot \bar{K}^L$ дурнамои нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмаҳсул барои солҳои 2021 – 2027 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шудааст.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Натиҷаҳои илмии бадастомада таҳқиқоти мавҷударо дар бахши макроиқтисодӣ мукамал гардонида, метавонанд ба заминаҳои назариявии таҳияи самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи рушди шуғли пурмаҳсул шомил карда шаванд, ки ба баланд бардоштани сифат ва сатҳи зиндагии аҳоли дар кишвар нигаронида шудаанд. Натиҷа ва хулосаҳо дар ташкилотҳои зертобеъи Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, хадамоти муҳоҷирати вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли мавриди истифода қарор дода шаванд.

2. Роҳбарони маркази бо кор таъминкуни назди вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли бояд ба назар гиранд, ки муносибати талабот ба қувваи корӣ дар як давраи муайян ва шумораи умумии қувваи корӣ - ҳамчун пешниҳоди меҳнат имконият медиҳад, ки сатҳи шуғли аҳолии дар иқтисодиёт фаъол, микёс ва сатҳи бекорӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ ва дигар қисматҳои муҳими бозори меҳнат муайян карда шаванд.

3. Тавсия дода мешавад, ки рушди соҳа ва бахшҳои иқтисодиёт дар ҳамагуна маврид зарурияти муайян намудани талаботи потенциалро ба қувваи корӣ бавучуд меорад. Ин ҳолат ба он асоснок қунонида мешавад, ки дар оянда рушд намудани иқтисодиёт аз ҳисоби таҷдид (реструктуризатсия) ё васеъшавии истеҳсолот, бунёди корхонаҳои нави истеҳсолӣ ва ғайра аз ҷониби корхонаю ташкилотҳои шаклҳои моликиятшон хусусӣ ва давлатӣ таъмин карда мешавад. Хусусан бо сабаби паст будани сатҳи музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо дар соҳаи иқтисодиёт ба болоравии нишондиҳандаи шуғли аҳолии машғул нисбатан таъсири манфӣ мерасонад, инчунин боиси афзоиши сатҳи шиддатнокӣ дар бозори меҳнат мегардад.

4. Дар амалия истифода бурдани низоми нишондиҳандаҳои асосии шуғли пурмаҳсул, ки аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст, имконият фароҳам меоварад, ки сатҳи ҷалби аҳолии қобили меҳнат ба соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт тавсиф карда шавад.

5. Бояд тазаққур дод, ки масъалаи муҳими шуғли пурмаҳсул – арзёбии динамикаи пешравии сохтории аҳолии машғул дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт мебошад. Агарчӣ сохтори шуғл ҳамчун вазни қиёсӣ ва ҳиссаи аҳолии машғулро дар ҳар соҳаи алоҳидаи иқтисодиёт аз маҷмӯи умумии машғулбудагон арзёбӣ карда шавад, пас пешравии сохторӣ тағйирёбии тавофути худӣ маҷмӯи умумии шуғлро дар давраҳои муқоисашаванда нишон медиҳад. Бо мақсади он ки раванди динамикаи маҷмӯи аҳолии дар

иктисодиёт машғул саҳеҳтар таҳлил карда шавад, барои ҳадамоти муҳочирати вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳоли тавсия дода мешавад, ки нишондиҳандаҳои чамбастии пешравии сохторӣ (коэффитсиенти хатии пешравии мутлақ (S_d), коэффитсиенти квадратии пешравии сохтории мутлақ (S_o), шохиси тавофут (I), коэффитсиенти Гатева (K) ва шохиси Салаи (I_c) истифода бурда шавад. [3–М]

6. Доир ба тартиби муайян намудани нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмахсул дар сатҳи ҷумҳурӣ ва минтақа аз ҷониби муаллифи диссертатсия тавсияи методӣ пешниҳод гардидааст. Татбиқ намудани тамсилаи омилӣ сатҳи аҳоли аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул дар таҷрибаи вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути истифодаи усули шохисӣ таъсиррасонии омилҳо - коэффитсиенти вобастагии аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт машғул аз муҳочирати меҳнатӣ, коэффитсиенти вобастагии муҳочирати меҳнатӣ аз аҳолии бекор, коэффитсиенти шиддатнокӣ дар бозори меҳнат ва коэффитсиенти таъмини аҳолии аз ҷиҳати иқтисоди фаъол (қувваи корӣ) бо ҷои корӣ муайян карда шавад.

7. Тавсия дода мешавад, ки дар соҳаи васеъ гардонидани шуғли пурмахсули аҳоли маълумоти дурнамои нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмахсул барои то соли 2027 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон татбиқ кард.

ИНТИШОРОТ АЗ РӯИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1–М]. Назарзода Н.Н. Нақши бозори меҳнат дар рушди инвентсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] Н.Н Назарзода // Маҷаллаи “Иқтисодиёти Тоҷикистон”. Душанбе, 2020. - №4 (2). – С.147-151.

[2–М]. Назарзода Н.Н. Асосҳои назариявии шуғли пурмахсул дар бозори меҳнат [Матн] Ш.Б Ҷонмамадов, Н.Н. Назарзода. // Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. “Молия ва иқтисод” Маҷаллаи илмӣ. Душанбе, 2021. – №4 (28). – С. 65-72.

[3–М]. Назарзода Н.Н. Арзёбии динамикаи тағйироти сохтории аҳолии машғул дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] И.Р Иброҳимзода (Иброҳимов), Н.Н.Назарзода. // Маҷаллаи “Иқтисодиёти Тоҷикистон”. Душанбе, 2020. - №2. – С. 144-154.

[4–М]. Назарзода Н.Н.Тамоюли раванди гардиши муҳочирати меҳнатӣ, таҳлили иқтисоди – оморӣ [Матн] А.Ҳ. Миразизов, Н.Н. Назарзода // “Маҷаллаи “Иқтисодиёти Тоҷикистон”. Душанбе, 2020. - №4 (1). - С. 202-210.

[5–М]. Назарзода Н.Н.Теоретические основы рынка труда и его роль в развитие национальной экономики [Матн] С.А. Азизов, Н.Н.Назарзода // Маҷаллаи “Идоракунии давлатӣ”. Паёми илмию сиёсии Академияи

идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе , 2021. – №1 (50). – С. 80-89

[6–М]. Назарзода Н.Н. Хусусиятҳои бозори меҳнати минтақавӣ дар шароити рушди инноватсионӣ [Матн] Б.Ш. Ҷонмамадов, Н.Н. Назарзода // Маҷаллаи “Иқтисодиёти Тоҷикистон”. Душанбе, 2021. - №4. – С. 56-66.

[7–М]. Назарзода Н.Н. Нақши омор дар ташаккул ва рушди малакаи касбии мутахассисони соҳаи иқтисодиёт [Матн] Н.Н. Солиев, Б.Н. Солиев, Н.Н. Назарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. “Молия ва иқтисод” Маҷаллаи илмӣ. Душанбе, 2022. – №2 (31). – С. 50-56.

[8–М]. Назарзода Н.Н. Такмили арзёбии шугли пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] Н.Н. Назарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. Душанбе, 2022. – 4-2 (44) – С. 228-233.

II. Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар маҷмӯаи маводи конфронс:

[9 –М]. Назарзода Н. Регулированиаи рынка труда и его роль в развитие экономики [Матн] Н.Н. Назарзода // Маводи конфренсияи байналмилалӣ илмӣ - амалии онлайнӣ таҳти унвони “Ислоҳоти низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ: тамсилаҳои муосири самаранокии он” - Душанбе, 5 – 6 мартӣ соли 2021. - С. 441-445.

[10–М]. Назарзода Н.Н. Таҳлили коҳишҳои шиддати муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] Н.Н. Назарзода // Маводи конфронси ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи «конфренсияи байналхалқӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хориҷӣ ва миллӣ». – Душанбе, 13-уми октябри соли 2020. – С. 558-562.

[11–М]. Назарзода Н.Н. Таҳлили бекорӣ дар рушди иқтисодиёти миллӣ [Матн] Н.Н. Назарзода // Маҷмӯи мақолаҳои магистрантон, докторантони phd, унвонҷӯён ва олимони ҷавон: АМИТ, Институти иқтисодиёт ва демография. – Душанбе: КВД «МАТБАА», 2021. - С 228-233.

**ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И ДЕМОГРАФИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК ТАДЖИКИСТАНА**

УДК:331.5.024.5 (575.3)

На правах рукописи

НАЗАРЗОДА НАВРУЗДЖОН НАЗАР

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОЦЕНКИ ПРОДУКТИВНОЙ
ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата
экономических наук по специальности 08.00.12 – Экономика труда

Душанбе – 2023

Работа выполнена в отделе институциональных исследований Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана

**Научный
руководитель:**

Джонмамадов Шермамад Бекмамадович,
доктор экономических наук, доцент, главный научный сотрудник отдела сравнительных экономических исследований Института экономики и демографии НАНТ

**Официальные
оппоненты:**

Кодирзода Диловар Бахриддин,
доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории Таджикского национального университета

Муминова Нигина Равшановна,
кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в город Худжанде

**Ведущая
организация:**

Государственное учреждение «Научно - исследовательский институт труда, миграции и занятости населения» Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан

Защита диссертации состоится 29 апреля 2023 г. в 15⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета 6D.КОА-012 при Таджикском государственном университете коммерции, по адресу: 734061, г. Душанбе, ул. Дехоти, 1/2.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке Таджикского государственного университета коммерции (734061, г. Душанбе, ул. Дехоти, 1/2) и в официальном сайте ТГУК ([www. ddt.tj](http://www.ddtt.tj)).

Автореферат разослан «_____» _____ 2023г.

**Ученый секретарь
диссертационного совета, д.э.н., доцент**

Толибов К.К

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Развитие рыночных отношений коренным образом изменило систему занятости, которая является социально-экономической основой страны. В то же время появились новые подходы в политике занятости, особенно в обеспечении производительной отдачи от рабочей силы, прямой связи с политикой доходов и антиинфляционными программами.

Продуктивная занятость, которая является важной формой системы занятости, становится важным фактором экономического развития, человеческого потенциала и достижения достойной жизни населения страны. В частности, в Послании Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Меджлиса Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики Республики» на 2022 год содержится следующее: «Обеспечение продуктивной занятости населения считается одной из стратегических целей государства, для ее реализации необходимо принятие отраслевых и региональных программ»⁶.

Следует отметить, что важные способы обеспечения продуктивной занятости разнообразны. Если, с одной стороны, они и связаны с деятельностью органов исполнительной власти по разработке и совершенствованию политики занятости и регулирования безработицы, и предусматривают повышение уровня социальной защиты и увеличение доходов от занятости, а также предоставление социального страхования, то, с другой стороны, продуктивная занятость населения напрямую связана с рациональной деятельностью агентства по труду и занятости, центра занятости и других подведомственных организаций при Министерстве труда, миграции и занятости населения. Это проявляется в трудоустройстве безработных, трудовых мигрантов, вернувшихся в страну, содействии развитию малого и среднего предпринимательства, подготовке, переобучение и переподготовке граждан как высококвалифицированных специалистов.

Также продуктивная занятость связана с социальной ответственностью работодателей, предоставляющих существующие вакансии и новые рабочие места экономически активному населению. Каждый работодатель, независимо от формы собственности и вида экономической деятельности, должен проводить активную внутреннюю и внешнюю политику социальной защиты работников и их семей, обеспечивать своим работникам достойную заработную плату и достойные условия труда.

Наконец, продуктивная занятость зависит от позитивного поведения самих работников - инициативы, таланта, инновационной разработки и серьезной ответственности. В частности, полное использование желаний и возможностей работников по повышению уровня квалификации, качественному выполнению работы в соответствии с требованиями

⁶ Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмон “Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики ” www.president.tj дата 22.12.2023.

работодателя, способствует повышению оплаты труда и продвижению по службе работников.

В Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года отмечено, что «необходимость одновременного количественного роста устойчивой продуктивной занятости и производительности труда, обеспечение эффективной социальной защиты является для Таджикистана основной целью развития в сфере труда в долгосрочном периоде»⁷. С целью обеспечения экономического роста и усиления развития рынка труда и занятости в стране реализована Государственная стратегия развития рынка труда Республики Таджикистан до 2020 года. Однако обоснование места и роли продуктивной занятости, методология и механизмы реализации стратегических направлений для ее обеспечения и увеличения доходов населения являются важными вопросами на рынке труда.

В то же время, особенности теории и методологии развития рынка труда требуют формирования и совершенствования методики количественной оценки устойчивой продуктивной занятости. Такое положение обосновывается тем, что усиление научной, исследовательской и аналитической работы в сфере занятости населения включено в Концепцию развития продуктивной занятости населения в Республике Таджикистан на период до 2040 года. В частности, количественная оценка, глубокое и всестороннее состояние, совокупности структурных сдвигов продуктивной занятости в отраслях и секторах экономики, а также определение уровня занятости населения с учетом основных влияющих факторов, требуют научных исследований. Все вышеперечисленные вопросы, которые на сегодняшний день недостаточно изучены в исследованиях отечественных экономистов, обусловили выбор темы диссертации.

Степень изучения научной темы. Важнейшие вопросы системы занятости рассмотрены в научном наследии классической школы - А. Смита, Д. Рикардо и др., неоклассикой - А. Маршала, А. Пигу, Д. Гилдера, М. Фелдстайна, Р. Холя и др., марксистской экономической школы - К. Маркса, кейнсианства - Дж. М. Кейнса, Р. Гордона и др., монетаризма - Л. Варласа, М. Фридмана и др., неоклассического синтеза - П. Самуэльсона и др., а также современной неоклассической школы — Д. Гелбрейта, Т. Веблена и др.

В научных трудах российских ученых вопросы занятости освещены в трудах Н. А. Горелова, И. А. Ефименко, И. В. Звенкова, В. Л. Ключня, Ю. П. Кокина, Д. А. Коржова, Л. В. Лехтянской, Т. Г. Римской, Г. Н. Соколова, Л. А. Третьякова, П. Э. Шлендера и др.

Вопрос формирования и различные аспекты развития рынка труда рассмотрены в научных трудах таджикских ученых. В частности, регулирование рынка труда были исследованы профессором Т. Д. Усмановой, а Х. Н. Факеров, М. Нурмахмадов, Д. Б. Кадыров считают, что вопросы трудовых отношений и их регулирование на предприятиях и в организациях

⁷Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030г. Душанбе: 2016. – с. 80.

руководителями предприятий необходимы в условиях рыночных отношений. Влияние мобильности проблем трудовых ресурсов на рынок труда Республики Таджикистан через развитие миграционных процессов рассмотрены в работах М. Саидмурадова, А. Г. Гаджибаева, Н. Хоналиева, Х. У. Умарова, Р. М. Бобожонова, И. П. Гуршумова, А. Д. Гадоева и др. Территориальное исследование прослеживается в научных трудах Р. М. Бабаджонова, Д. С. Амоновой, А. Д. Джабборова, М. К. Кабутова, С. Д. Комилова, Х. А. Абдуллоева, Д. Б. Кадырзода, И. Р. Иброхизаде, Г. Г. Саломовой и др.

В научных трудах таджикских ученых Р. К. Раджабова, Х. Н. Факерова, Ш. Б. Джонмамадов, А. М. Турдиева, Д. М. Набиева, Р. М. Бобожонова, А. Б. Гулова и других представляют современные вопросы занятости на рынке труда страны.

Несмотря на большое количество научных работ отечественных ученых по общеэкономической проблеме рынка труда и занятости, методика количественной оценки продуктивной занятости изучена недостаточно.

Связь с программами или научными темами. Тема диссертационного исследования связана с пунктом 5.2. Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года и положениями Государственной программы содействия занятости населения Республики Таджикистан на 2020 - 2022 годы от 30 декабря 2020 года и Концепция развития продуктивной занятости населения в Республике Таджикистан на период до 2040 года от "28" мая 2022 года, №263.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования разработка и совершенствование оценки продуктивной занятости населения в отраслях и секторах экономики Республики Таджикистан посредством использования современных методов анализа.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели в диссертации решаются следующие задачи:

- в рамках рынка труда дано определение содержания, методических аспектов оценки показателей, тенденций и особенностей развития продуктивной занятости населения;

- разработка системы экономико-статистических показателей для количественной оценки, глубокой и всесторонней характеристики продуктивной занятости;

- оценка динамики совокупности структурных сдвигов продуктивной занятости по секторам и отраслям экономики;

- измерение уровня развития устойчивой продуктивной занятости посредством использования многомерного сравнительного метода;

- оценка результатов анализа состояния внутреннего рынка труда в условиях сокращения внешней трудовой миграции;

-модели уровня занятого населения в экономике, с учетом основных влияющих факторов;

-показана разработка показателей перспектив устойчивой продуктивной занятости в Республике Таджикистан на 2021-2027 годы.

Объектом исследования выступает уровень развития продуктивной занятости в Республике Таджикистан.

Предметом исследования является разработка и совершенствование методических подходов к оценке устойчивой продуктивной занятости.

Гипотеза исследования. Устойчивая продуктивная занятость может быть оценена посредством использования современного метода многомерного сравнительного анализа. Данный метод позволяет оценить в динамике итоговый рейтинг развития продуктивной занятости на основе системы показателей. Также, будет разработана прогнозная модель показателей устойчивой продуктивной занятости в Республике Таджикистан на 2021-2027 годы.

Теоретическую основу исследования составляют научные исследования зарубежных и отечественных ученых по вопросам продуктивной занятости, данные исследовательских центров, материалы научно-практических конференций по теме исследования. Для обоснования ряда научных положений, содержащихся в диссертации, использованы положения концепции классической, неоклассической, марксистской, кейнсианской, монетаристской и современной неоклассической школы.

Источниками информации для исследования являются законодательные акты Республики Таджикистан, статистические сборники Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан и публикации, изучающие и анализирующие сферу продуктивной занятости.

Исследовательская база. Диссертационная работа выполнена в отделе институциональных исследований Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана.

Научная новизна исследования. Основным содержанием новизны диссертации является применение современных методических подходов в исследовании вопросов развития устойчивой продуктивной занятости. В ходе подготовки диссертационного исследования были получены следующие результаты, определившие научную новизну работы:

- обосновано, что основным содержанием продуктивной занятости на рынке труда является не только обеспечение населения рабочими местами, но и с «экономической точки зрения», позволяет работнику реализовать свой личный интерес, используя научные и технические нововведения в свою деятельности, добиться высокой производительности труда и адекватной заработной платы, способствовать нормальному воспроизводству работника и членов его семьи;

- предложена система экономико-статистических показателей для количественной оценки, глубокой и всесторонней характеристики продуктивной занятости. Через эти показатели оценивались экономический

потенциал, емкость рынка труда и степень привлечения экономически активного населения к отраслям и секторам экономики;

- для измерения уровня развития устойчивой продуктивной занятости, использования традиционных методов, большое преимущество имеет применение метода сравнительного многомерного анализа. Именно с помощью этого метода определяется стабильность состояния каждого характеризующего показателя за определенные анализируемые периоды, т.е. сводный рейтинг устойчивого развития продуктивной занятости;

- обосновано, что в случае обеспечения устойчивого экономического развития в стране, общая потребность экономики в рабочей силе умеренно возрастет, а уровень занятости экономически активного населения по отраслям и секторам экономики будет увеличиваться, что приведет к снижению уровня безработицы и роста производства валового внутреннего продукта в стране;

- важным вопросом продуктивной занятости является оценка динамики структурных изменений населения, занятого в отраслях и секторах экономики. При этом структура занятости определяется как удельной вес или доля населения, занятого в каждой отрасли и секторе экономики, от обще занятых;

- с целью установления связи и влияния основных факторов на показатель уровня занятости населения в экономике, автором разработана экономико-статистическая модель в зависимости показателей основных влияющих факторов через коэффициенты. Измерение влияния разработанных факторов на показатель уровня занятости населения в экономике оценено с использованием метода индексной системы (индекса);

- по модели $УР = Уб \cdot К \bar{L}$ разработана перспектива показателей продуктивной занятости в Республике Таджикистан на 2021-2027 гг.

Пункты, выносимые на защиту:

- объяснение содержания и особенностей развития продуктивной занятости;

- характеристика системы показателей и методов измерения уровня развития устойчивой продуктивной занятости;

- оценка динамики совокупных изменений структуры продуктивной занятости в отраслях и секторах экономики посредством использования линейного коэффициента абсолютных структурных сдвигов, квадратичного коэффициента абсолютных структурных сдвигов, индекса различий, коэффициента Гатева и индекса Салаи;

- измерение уровня развития устойчивой продуктивной занятости с использованием метода сравнительного многомерного анализа;

- оценка результатов анализа состояния внутреннего рынка труда в условиях сокращения внешней трудовой миграции;

- разработка факторной модели уровня занятости населения в экономике с учетом влияющих факторов;

- разработка модели перспектив показателей устойчивой продуктивной занятости в Республике Таджикистан на 2021-2027 гг.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что проведен экономико-теоретический анализ состояния продуктивной занятости. Полученные научные результаты могут дополнить существующие исследования в области макроэкономики и составить теоретическую основу для разработки основных направлений деятельности в сфере продуктивной занятости, направленных на повышение качества и уровня жизни населения.

Результаты и выводы исследования могут быть использованы Министерством труда, миграции и занятости населения, Миграционной службой при Министерстве труда, миграции и занятости населения, а также в Агентстве статистике при Президенте Республики Таджикистан. Разработанные практические рекомендации и методические приемы могут быть использованы при чтении специальных лекций, написании практических пособий в высших учебных заведениях при подготовке кадров по направлению экономика. Основное содержание диссертационного исследования могут служить в качестве руководства при разработке учебных дисциплин «Экономика труда», «Рынок труда», «Статистика рынка труда» и др.

Степень достоверности результатов исследования подтверждается экспериментами, достоверностью данных, достаточным объемом материалов исследования, статистической обработкой результатов исследований, публикациями. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации соответствует следующим пунктам Паспорта к перечню специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.12 - экономика труда:

1. Теоретико-методологические основы экономики труда; теории и концепции развития социально-трудовых отношений (теория занятости, рынок труда, управление персоналом и др.);

2. Рынок труда: структура и его секторы; занятость населения, безработица (основные виды и формы, социально-экономические последствия);

3. Актуальные проблемы трудовой миграции и ее влияние на развитие экономики республики;

4. Зарубежный опыт регулирования социально-трудовых отношений и перспективы его использования в Республике Таджикистан.

Личный вклад соискателя в исследовании. Все этапы по выполнению плана диссертационной работы выполнялись при непосредственном участии автора, включая выбор темы, обоснование актуальности, цели и задач исследования.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Основные пункты и содержание диссертации представлены автором и обсуждены на международной научно-практической конференции- «Реализация Целей устойчивого развития: зарубежный и национальный опыт» (г. Душанбе, 13 октября 2020 г.) в Таджикском национальном университете и международной онлайн научно-практической конференции «Государственное управление и реформа государственной службы: современные тенденции и эффективность», 5-6 марта 2021г. в Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан.

Публикации по теме диссертации. По результатам исследования опубликовано 11 научных статей объемом 5,2 п.л., в том числе 8 статей в изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, 3-х глав, заключения, в том числе, 18 таблиц, 2-х рисунков, 18 диаграмм и представлена на 177 страницах печатного текста.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность темы диссертации, определяются степень изученности темы исследования и связь исследования с программами. Представлены теоретико-методологические основы, цель, задачи, объект, гипотеза исследования, пункты научной новизны, теоретическая и практическая значимость исследования.

В первой главе – «Теоретико-методические основы оценки продуктивной занятости на рынке труда», рассматриваются вопросы содержания продуктивной занятости как составного элемента рынка труда, методические аспекты оценки показателей и методов измерения уровня устойчивой продуктивной занятости, а также тенденции и особенности развития продуктивной занятости на рынке труда.

Рынок труда выступая составным сегментом рыночной экономики, закономерность и специфика его устойчивого развития выражаются через рыночный механизм. По своему содержанию рыночный механизм представляет собой регулирующую систему, который координирует реализацию, изменение и развитие рынка.

Составным элементом рынка труда является занятость. Во все времена проблема занятости носила классовый и исторический характер и включалась в различные экономические теории.

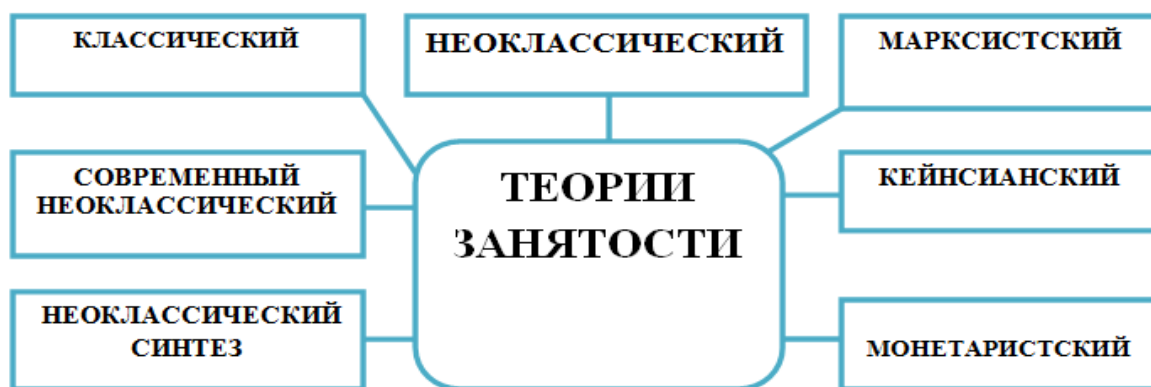

Рисунок 1. - Экономические теории занятости (разработано автором)

В научных работах представителей классической теории занятости (А. Смит, Д. Риккардо и др.), неоклассическая (А. Маршалл, А. Пигу, Д. Гилдер и др.), марксистская (К. Маркс), кейнсианство (Дж. М. Кейнс и др.), монетаризм (М. Фридман и др.), неоклассический синтез (П. Самуэльсон и др.), экономика предложения и институционализм (Д. Гэлбрейт, Т. Веблен и др.) обсуждался проблема занятости. Сегодня уже возможно определить понятие занятости с теоретической и практической точек зрения. С точки зрения теории, занятость представляет собой общественно полезную деятельность граждан, которая связана с процессом реализации индивидуальных и общественных потребностей и в результате удовлетворения которых приносит доход. В практическом плане, это учет численности занятых в секторах и отраслях экономики, т. е. соотношение численности занятого в экономике населения к общей численности трудоспособного населения, которое характеризует уровень использования трудового потенциала и ситуацию на рынке труда.

Конечно, занятость не только отражает потребность людей в доходах, но и в самопознании за счет общественно полезной деятельности, степени удовлетворения этой потребности на определенном этапе социально-экономического развития страны. Нынешняя ситуация в сфере занятости неадекватна требованиям рыночной экономики, и поэтому восстановление экономики после кризисов и санкций, а также дальнейшее развитие общества, возможно только в том случае, если экономика сама сможет отражать интересы человека в сфере труда.

Особое место в системе занятости занимает продуктивная занятость. В Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года указано: «Понятие продуктивной занятости – отражает деятельность, приносящую доход в виде заработной платы или прибыли от предпринимательской деятельности в сфере производства товаров, оказания услуг и т.п.»⁸. Безусловно, это понятие относится, с одной стороны, к занятости трудоспособного населения, обеспечивающей достойный доход, здоровье, образование и профессиональное развитие всех членов общества на

⁸Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030г. Душанбе: 2016. – с. 80

основе развития общественной производительности труда, а с другой стороны, как антипод или противопоставление официальной занятости (формальной), то есть в превышении численности персонала предприятия или иначе фиктивных (стандартных) рабочих мест.

Продуктивная занятость – это состояние экономики, при котором все трудоспособные люди готовы работать за реальную заработную плату. Предполагается, что речь идет не только об удовлетворении потребности населения в рабочих местах, но благоприятной с экономической точки зрения занятости. Под понятием «благоприятной с точки зрения», имеется ввиду продуктивная рабочая деятельность, позволяющая работнику преследовать свои личные интересы, используя в своей работе научно-технические новшества, добиваться высокой производительности труда и получать достойную заработную плату, что гарантирует нормальное воспроизводство рабочей силы и членов семьи работника.

Поскольку понятие продуктивной занятости ориентировано на всестороннее развитие человека, следовательно, данная категория не может быть охарактеризована одним показателем. С методической точки зрения, для количественной оценки, углубленной и всесторонней характеристики устойчивой продуктивной занятости, необходимо использовать систему показателей, состоящую из двух групп - абсолютных и относительных. Абсолютные показатели отражают количественный экономический потенциал и возможности развития страны, и в любом случае количество занятого населения является ключевым элементом производственного процесса. В свою очередь, посредством относительных величин появляется возможность охарактеризовать уровень вовлеченности трудоспособного населения в отрасли и секторы экономики.

Упомянутая выше система показателей охватывает основные критерии, которые отражают уровень развития устойчивой продуктивной занятости. По мнению автора, метод многофакторного сравнительного анализа может быть использован для количественной оценки уровня развития устойчивой продуктивной занятости. Преимуществом данного метода является то, что посредством него может быть определен обобщающий рейтинг устойчивого развития продуктивной занятости в динамике, на основе приведенной выше системы показателей.

Особенности развития устойчивой продуктивной занятости на рынке труда в стране определяются рядом основных тенденций, а именно:

- учитывая устойчивый экономический рост в стране, можно оценить, что общий спрос на рабочую силу в экономике увеличивается, а уровень занятости экономически активного населения повышается, что способствует снижению уровня безработицы.

- состояние развития демографического процесса Республики Таджикистан, выраженное определенным временем и местом, непосредственно влияет на воспроизводство населения, и проявляется в изменении количества и половозрастного состава населения.

- различные виды трудовой миграции, эффективное управление которыми, в соответствии с требованиями рыночных механизмов, необходимо для обеспечения сбалансированности спроса и предложения на рынке труда.

- вышеуказанное усиление несоответствия между спросом и предложением на рынке труда.

Во второй главе – «Количественная оценка и анализ продуктивной занятости в Республике Таджикистан» дается методическая оценка динамики структурных сдвигов занятого населения в экономике Республики Таджикистан, анализ устойчивой продуктивной занятости и анализ состояния внутреннего рынка труда в условиях сокращения внешней трудовой миграции. Следует отметить, что важным вопросом продуктивной занятости является оценка динамики структурных сдвигов занятого населения по секторам и отраслям экономики. Если структуру занятости оценить, как удельный вес и долю занятого населения в каждой из отраслей экономики к общей численности занятых, тогда структурный сдвиг показывает изменение самой структуры общей занятости в сопоставимые периоды.

С точки зрения исследователя, могут быть использованы следующие обобщенные показатели структурных сдвигов: линейный коэффициент абсолютных структурных сдвигов (S_d), квадратический коэффициент абсолютных структурных сдвигов (S_σ), индекс различий (I), коэффициент Гатева (K) и индекс Салаи (I_c).

Результаты расчета линейного коэффициента абсолютных структурных сдвигов ($S_d = 0,7320$), квадратического коэффициента абсолютных структурных сдвигов ($S_\sigma = 1,2496$) и индекса различий ($I = 0,0732$), свидетельствуют об относительно высоком уровне структурных сдвигов населения занятого в экономике. Однако результаты расчетов интегрального коэффициента структурных различий Гатева ($K = 0,0061$) и индекса Салаи ($I = 0,4903$) показывают, что динамика структурных изменений населения занятого в экономике, в анализируемых 2014 - 2020 годах, не столь значительна.

В частности, хотя и происходят изменения в распределении занятого населения в экономике страны, но важным вопросом при анализе распределения занятого населения в экономике, является установление зависимости между численностью занятых в каждой отрасли и среднемесячной номинальной заработной платой предприятий и организаций по видам экономической деятельности.

Взаимосвязи между этими показателями измерена с помощью рангового коэффициента корреляции Ч. Спирмена, результаты расчета ($R_{pxpy} = -0,4269$) явно свидетельствуют о том, что между показателями численности населения занятых в экономике и среднемесячной номинальной заработной платой работников предприятий и организаций по видам

экономической деятельности, согласно эконометрическим оценкам, не существует сильной взаимосвязи, и имеют место противоположные знаки.

Данный результат говорит о том, низкий уровень среднемесячной номинальной заработной платы работников предприятий и организаций в отраслях экономики, оказывает негативное влияние на показатель роста занятости населения, а также приводит к росту уровня напряженности на рынке труда.

Напряженность на рынке труда, показанная в таблице 2 свидетельствует о том, что наряду с ускорением структурных изменений занятого населения в экономике, также прослеживается тенденция роста динамики напряженности на рынке труда.

Таблица 1

**Динамика коэффициента напряженности на рынке труда
Республики Таджикистан за 2014-2020 гг.**

Показатели	Годы						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1. Лица, не занятые трудовой деятельностью, ищущие работы, состоящие на учете в службе занятости, (чел.)	72409	72521	77349	79619	92631	106542	103457
2. Заявленная предприятиями потребность в работниках, (чел.)	10335	7275	9224	7998	8982	10201	9416
3. Коэффициент напряженности	7,0	9,9	8,3	9,9	10,3	10,4	10,9

*Источник: разработано и рассчитано автором на основе данных -Рынок труда в Республике Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. С. 298.

Из данных, представленных в таблице 1, можно сделать следующие выводы. В течение 2014-2020гг. динамика коэффициента напряженности на рынке труда Республики Таджикистан имеет тенденцию роста. Хотя в 2014-2020 годах среднегодовой темп прироста численности тех, кто не занят трудовой деятельностью, ищущих работу, состоящих на учете в службах занятости, составляет 6,1%, показатель заявленной предприятиями потребности в работниках, при среднегодовых расчетах, снизился на 1,6%.

Для оценки уровня устойчивой продуктивной занятости в Республике Таджикистан в диссертации была поставлена цель оценить его с использованием метода многомерного сравнительного анализа. Согласно рейтинга показателей продуктивной занятости методом аналитической группировки, выделены три группы уровня устойчивой занятости, где 4,0% показателей характеризуют устойчивую занятость на высоком уровне, 7 % - на среднем и 21,0% - на низком уровне.

В эпоху современной экономической глобализации роль трудовой миграции в развитии национальной экономики каждой страны, как страны транзита, так и приема мигрантов, различна. Сегодня, граждане Республики

Таджикистан, которые добровольно выезжают на работу за границу в качестве мигрантов, с одной стороны, вносят непосредственный вклад в рост валового внутреннего продукта принимающих стран. Результатом их трудовой деятельности за границей становятся денежные переводы в Республику Таджикистан. При этом, в диссертации под термином «добровольный мигрант» понимается перемещение граждан из одной местности в другую по собственному желанию и личным мотивам.

Трудовые мигранты, добровольно выезжающие на заработки в другие страны, хотя и не участвуют непосредственно в производстве валового внутреннего продукта, но косвенно способствуют росту ВВП республики за счет денежных переводов из-за рубежа. В диссертации предполагается, что определенная часть трудовых мигрантов за счет денежных переводов организует внутри страны различные формы малого и среднего предпринимательства по производству товаров и услуг и, тем самым, вносят свой вклад в рост ВВП нашей страны. Численность иностранных работников, занятых в экономике Республики Таджикистан, напрямую способствует росту ВВП страны и, как следствие трудовой деятельности в Республике Таджикистан, осуществляют денежные переводы- иностранную валюту в свои страны.

Важным показателем, оценивающим процесс миграции, является оборот трудовой миграции, который включает в себя количество граждан Республики Таджикистан, добровольно выехавших в другие страны на работу, и количество иностранных граждан, выехавших из своих стран в трудовую миграцию, которые работают и функционируют в экономике Республики Таджикистан.

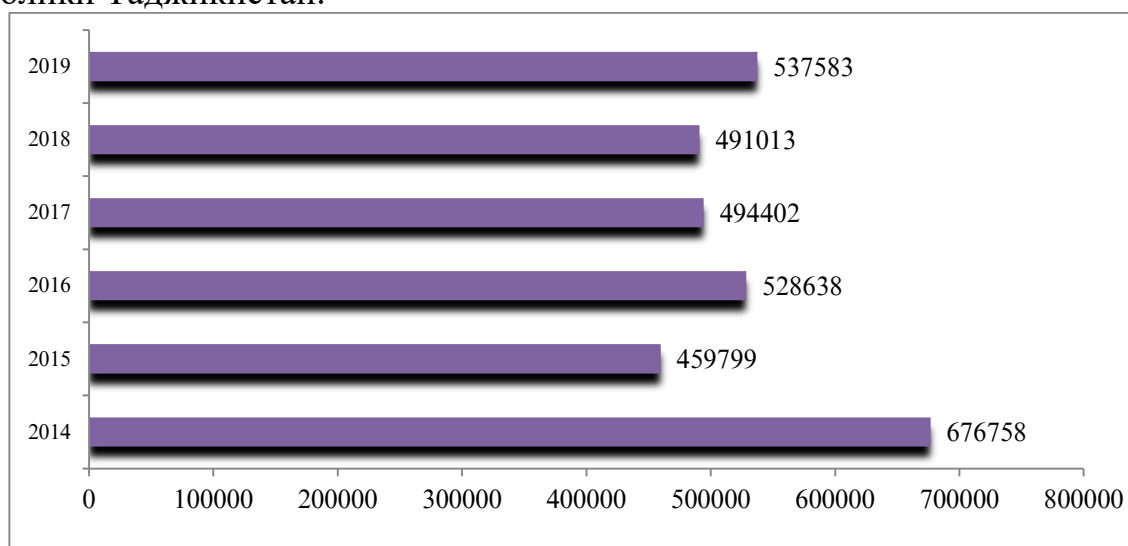

Диаграмма 1. Динамика оборота трудовой миграции Республике Таджикистан в 2013 - 2019 гг.

*Источник: разработаны и рассчитаны автором на основании данных - Рынок труда в Республике Таджикистан, 2020 год, Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. С.112 – 114.

Как показывают данные диаграммы 1, в 2014 - 2019 гг. динамика оборота трудовой миграции в Республике Таджикистан имеет тенденцию к снижению. В среднем, за 2014-2019 годы темп снижения трудовой миграции по республике составил 7,6%. В диссертации обосновывается, что такое снижение трудовой миграции за 2014-2019 гг., очевидно, требует расчета отдельных показателей: доли численности мигрантов за пределами Республики Таджикистан ($X_{ч.х}$) и доли численности иностранных мигрантов в экономике Республики Таджикистана ($x_{ч.т}$) в общем обороте трудовой миграции.

Таблица 2

Динамика показателей уровня вовлеченности граждан Республики Таджикистан в зарубежную экономику и уровня вовлеченности иностранных граждан в экономику Республики Таджикистан в 2013-2019 гг. в общем обороте трудовой миграции*

Индикаторы	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Удельный вес граждан Республики Таджикистан в экономике зарубежных стран, %	99,25	98,87	97,78	97,86	98,66	98,61	98,75
Удельный вес привлечения иностранных граждан в экономику Республики Таджикистан, %	0,75	1,13	2,22	2,14	1,34	1,39	1,25
Всего:	100	100	100	100	100	100	100

*Источник: разработаны и рассчитаны автором на основании данных - «Рынок труда в Республике Таджикистан, 2020 год», Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. С. 112 – 114.

Как видно из данных таблицы 2, доля численности граждан Республики Таджикистан в экономике зарубежных стран в 2014-2019 гг. находится на высоком уровне и составляет, в среднем 98,54% от общего оборота трудовой миграции. Хотя, как показывают данные, доля числа граждан, вовлеченных в экономику зарубежных стран в 2019 году по сравнению с 2013 годом уменьшилась на 0,5%. Однако показатель уровня вовлеченности иностранных граждан в экономику Республики Таджикистан в совокупности трудовой миграции в 2014-2019 гг. составляет небольшую долю, составляющую в среднем около 1,46%. Хотя в 2014-2019 гг. уровень вовлеченности граждан Республики Таджикистан в экономику зарубежных

стран имеет тенденцию к увеличению, уровень вовлечения иностранных граждан в экономику Республики Таджикистан имеет тенденцию к снижению.

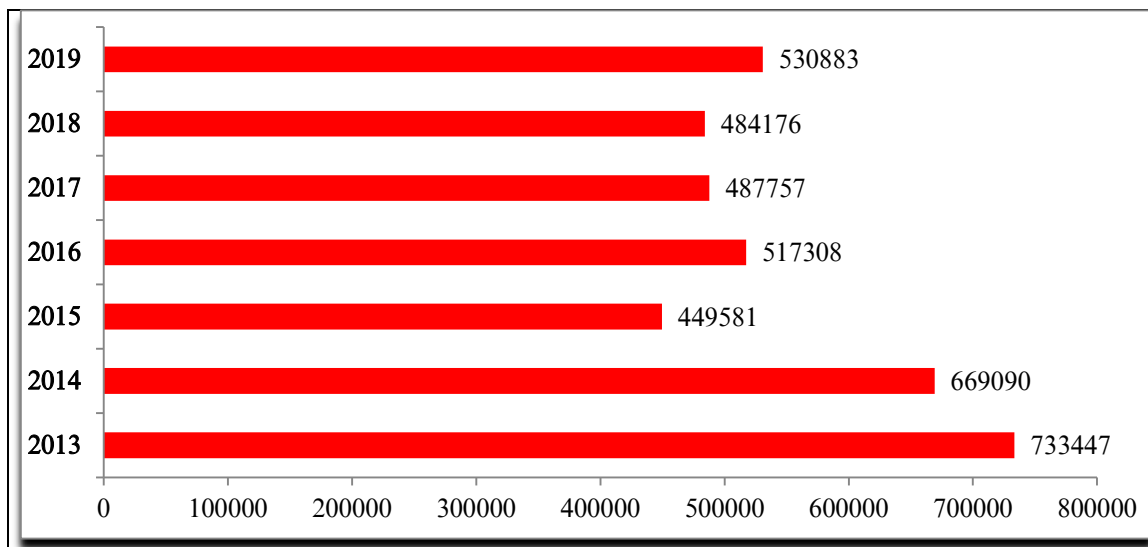

Диаграмма 2. Динамика численности граждан Таджикистана, добровольно выехавших на работу в другие страны в 2013 - 2019 гг., чел.

*Источник: разработаны и рассчитаны автором на основе данных Рынка труда в Республике Таджикистан, 2020 г. Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, С. 112.

По данным, представленным в диаграмме 2 можно сделать вывод, что за период 2013-2019 гг. динамика численности граждан Таджикистана, добровольно выехавших в другие страны в качестве трудовых мигрантов для трудоустройства, составляет 5,3 процента.

Как показано на диаграмме 3, в 2013 г. из 1000 трудоспособного населения в среднем мигрировало 161 чел., тогда как в 2014 г. этот показатель составлял 132 чел., в 2015 г. – 106 чел., в 2016 г. – 98 чел., в 2017 г. – 90 чел. и в 2019 г. - 95 чел. Такая тенденция снижения показателя трудовой миграции граждан в течение 2013-2019 гг. в расчете на 1000 чел. трудоспособного возраста, является наглядным свидетельством снижения интенсивности трудовой миграции.

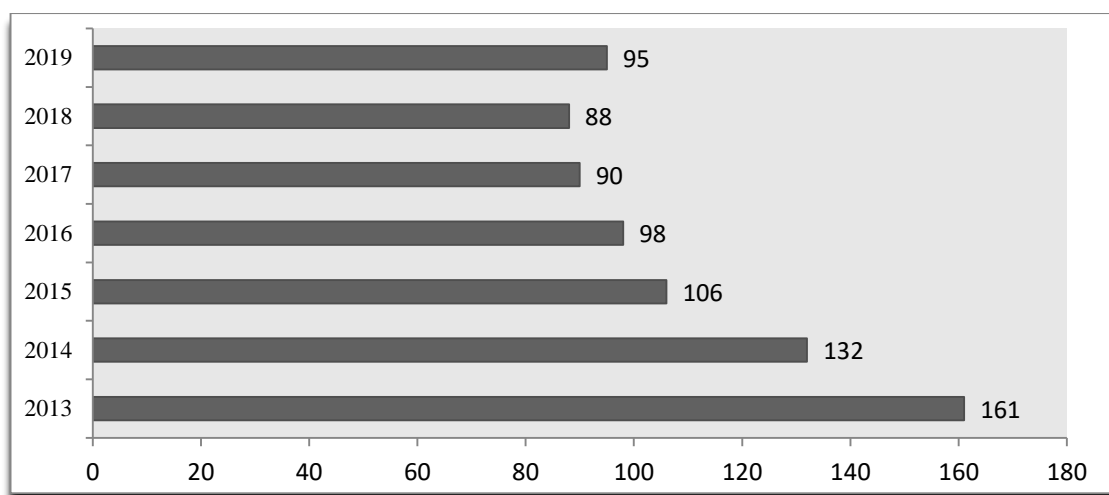

Диаграмма 3. Динамика интенсивности трудовой миграции в Республике Таджикистан в 2014 - 2018 гг.

* Источник: разработаны и рассчитаны автором на основе данных Рынка труда Республики Таджикистан в 2020г., С. 112, Статистический ежегодник Республики Таджикистан Душанбе, 2020. С. 25.

Хотя снижение интенсивности миграции в последние годы связано с экономическим ростом и созданием рабочих мест внутри страны, процесс трудовой миграции в Содружество Независимых Государств (СНГ), особенно в Российскую Федерацию и за границу продолжается. Ведь на формирование экономического поведения большинства трудовых мигрантов оказывает влияние ряд важных социально-экономических факторов, что, в свою очередь, способствует усилению тенденции трудовой миграции.

В третьей главе – «Факторный анализ уровня продуктивной занятости», представлена методология разработки факторной модели уровня продуктивной занятости, факторной модели уровня занятости населения в экономике, а также перспектива оценки показателей продуктивной занятости населения в Республике Таджикистан. Следует отметить, что в современных социально-экономических исследованиях широко используются различные модели. В целом, суть представленных моделей такова: существуют «реальные объекты, особо недоступные или имеющие трудности в их применении. Поэтому исследователи пытаются заменить реальные объекты подходящими моделями, что позволяет проводить эксперименты, изучать их поведение при изменении параметров внутренней и внешней среды».⁹

Следует отметить, что в диссертационном исследовании используется факторная модель, а ее содержание выражается в виде статистическо - математического выражения взаимосвязи изучаемого показателя и факторов, влияющих на этот показатель. Важно, что факторная модель позволяет обеспечить качество анализируемого вопроса.

Разработанная в диссертационной работе факторная модель оценки уровня населения, занятого в экономике, имеет важное теоретическое и

⁹- Хусаинов М. К. Наука и научное исследование: Учебное пособие. - Д.: "Ирфон", М.: МГУПУ, 2010.

практическое значение. Через предлагаемую факторную модель можно оценить и отразить не только уровень занятого в экономике населения, но и влияние на него основных факторов.

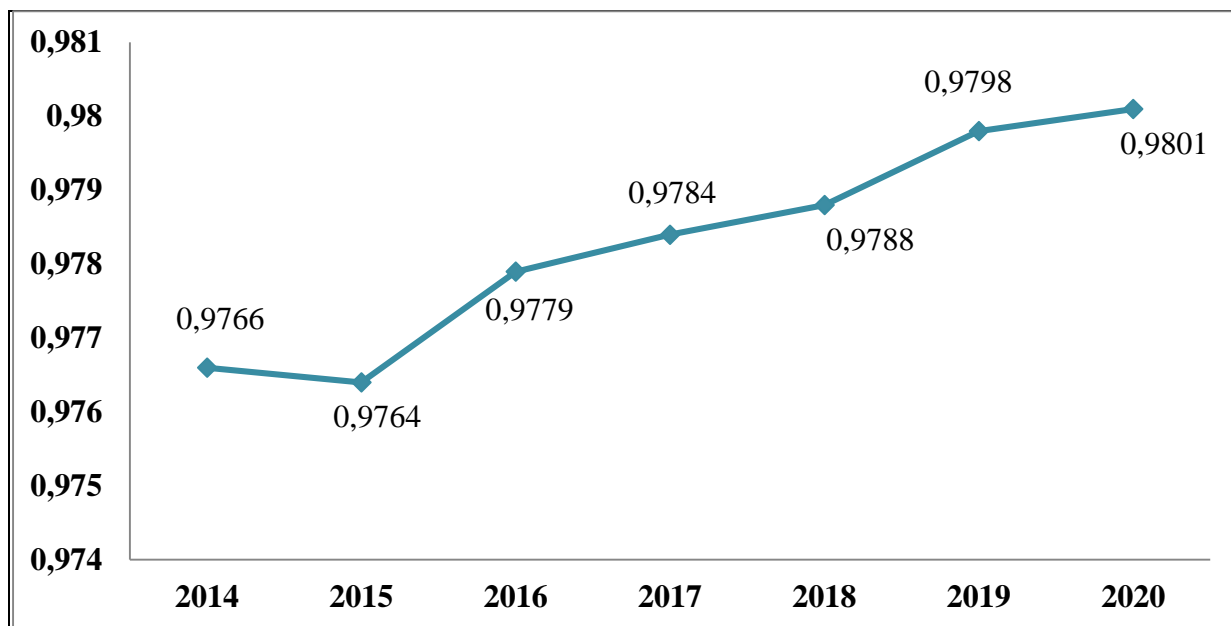

Диаграмма 4. Соотношение численности занятого населения в экономике и численности экономически активного населения (рабочей силы) в 2014-2020 гг.

*Источник: автор на основе данных рынка труда Республики Таджикистан. 30 - год государственной независимости, статистический сборник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе, 2021, с. 99, стр. 100, с. 240, стр. 298.

Из данных диаграммы 4 видно, что тенденция динамики численности занятого населения в экономике в 2014-2020 годах практически не меняется, в среднем она составляет 97,8 процента. Такая ситуация означает наличие высокого уровня занятости экономически активного населения в экономике страны.

Первым фактором, влияющим на уровень занятости населения в экономике, является соотношение численности населения, занятого в экономике и численности граждан Республики Таджикистан, выехавших на работу в другие страны по собственному желанию, то есть они являются трудовыми мигрантами. Кстати, за анализируемый период на каждого гражданина Республики Таджикистан, выехавшего в другие страны на заработки по собственному желанию в 2014 г. - 3,5 чел., в 2015 г. - 4,3 чел., в 2016 г. - 4,6 чел., в 2017 г. - 4,9 чел., в 2018 г. - 5,0 чел., в 2019 г. - 4,6 и в 2020 г. - 19,3 чел. населения занятого в экономике.

Важным вопросом для стабильного развития национального рынка труда является анализ соотношения численности граждан Республики Таджикистан, выехавших на работу в другие страны по собственному желанию, и численности официально признанных безработными.

Экономическое содержание этого соотношения отражает тот факт, что на одного человека из числа незанятого населения, сколько человек уехало в трудовую миграцию.

Следует отметить, что тенденция соотношения численности граждан Республики Таджикистан, выехавших на работу в другие страны по собственному желанию, и численности официально признанных безработными в 2014-2020 годах снижается. Если в 2014 г. на каждого официально признанного безработного приходилось 11,9 граждан РТ, добровольно выехавших на работу в другие страны, то в 2015 г. – 9,7 чел., в 2016 г. – 9,6 чел., в 2017 г. – 9,2 чел., 2018 г. – 9,3 чел., 2019 г. - 10,4 чел. и 2020 г. - 2,54 чел. Следует сказать, что в 2014-2020 годах количество граждан Республики Таджикистан, выехавших в другие страны на работу добровольно уменьшилось в среднем на 11,5%, а численность безработного населения уменьшилась на 1,6%.

Снижение напряженности на рынке труда является важным вопросом. В частности, соотношение количества официально признанных безработными и количества вакансий является показателем, оценивающим состояние напряженности на рынке труда страны. В 2014 г. на одну вакансию приходилось 5,4 чел., 2015 г. – 7,8 чел., 2016 г. – 5,8 чел., 2017 г. – 6,6 чел., 2018 г. – 6,2 чел., 2019 г. – 5,0 чел., 2020 г. – 5,41 чел.

Трудным вопросом является обеспечение экономически активного населения (рабочей силы) вакантным рабочим местом (вакансией), которое измеряется соотношением количества вакансий (вакансий) и численности экономически активного населения (рабочей силы). Стоит отметить, что количество вакансий на одного экономически активного населения (рабочей силы) стало снижаться. Если в 2014 г. на 1000 экономически активного населения (рабочей силы) приходилось 4,3 рабочих места, то в 2015 г. – 3,0, 2016 г. – 3,8, 2017 г. – 3,2, 2018 г. – 3,3, 2019 г. – 4,0, 2020 г. – 3,6.

В то же время следует добавить, что использование индексного метода позволяет определить степень изменения уровня занятости населения в экономике. Применение в диссертационной работемодели индексного метода, позволило оценить влияние вышеперечисленных факторов, которые функционально связаны с обобщающим показателем, т.е. с показателем уровня занятости населения в экономике. Автором диссертационной работы рассчитаны относительное и абсолютное изменение доли занятого в экономике населения, в том числе за счет изменения влияния факторов за 2014 и 2020 гг. Результат расчета индекса населения по уровню занятости в экономике показывает, что в исследуемом периоде, т.е. в период 2014-2020 годов, доля занятого населения в экономике уменьшилась всего на 0,37%.

Необходимо отметить, что увеличение индекса занятости населения в экономике страны положительно связано только с коэффициентом зависимости занятого населения в экономике от трудовой миграции, результат которого составляет 4,55 раза. Другие факторы, которые способствовали снижению индекса занятости населения в экономике в

целом, составили: коэффициент зависимости трудовой миграции от официально зарегистрированных безработных- 78,70%, коэффициент напряженности на рынке труда – 0,05% и коэффициент обеспечения экономически активного населения рабочими местами– 16,28%.

Следует отметить, что в диссертации показана перспективность показателей продуктивной занятости населения в Республике Таджикистан.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты диссертации

Таким образом, исследование, проведенное в рамках диссертационной работы, позволило выделить важные теоретические и практические моменты для совершенствования методики количественной оценки продуктивной занятости:

1. Рынок труда является составной частью рыночной экономики, закономерности и особенности развития которого связаны с рыночным механизмом. Согласно различным взглядам, под термином «рыночный механизм» понимается взаимосвязанность и взаимодействие основных элементов рынка, таких как спрос, предложение, цена, конкуренция и т.д. Особенность рыночного механизма состоит в том, что каждый его элемент, при прочих равных условиях, тесно связан с ценовым элементом и служит основным механизмом воздействия на совокупные спрос и предложение. На рынке труда рыночный механизм проявляется в основном через элементы спроса на труд, предложения труда, цены на труд. Подход к спросу на труд в определенный период времени, а также общая численность рабочей силы, как фактор предложения рабочей силы, позволяют определить уровень занятости экономически активного населения, масштабы и уровень безработицы, трудовую миграцию и другие важные сегменты рынка труда. Развитие экономики требует необходимости определения потенциального спроса на рабочую силу. Это связано с тем, что дальнейшее развитие экономики будет обеспечиваться как за счет реструктуризации или расширения производства, так и создания новых производственных предприятий и т.д. в форме частной и государственной собственности [1-А].

Продуктивная занятость является ключевым элементом системы занятости в условиях перехода к рыночной экономике. «Основой деятельности продуктивной занятости, - как указано в Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, - является получение дохода в виде заработной платы или прибыли от предпринимательской деятельности в сфере производства товаров, оказания услуг и т.д.»¹⁰. Из содержания продуктивной занятости, изложенного в настоящей Стратегии, можно отметить два важных аспекта, а именно:

во-первых, трудоспособное население на рынке труда принимает в качестве трудовой деятельности только те виды работ, которые приносят доход. При этом заработанный доход должен способствовать достижению

¹⁰Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030г. Душанбе: 2016. – с. 80

достойной жизни семьи работающего. Доходы населения также должны способствовать росту потребления и сбережений. Поэтому экономическая модель доходов населения отражается в следующем виде: Доход = Расходы + Сбережения;

во-вторых, продуктивная занятость более конкурентоспособна, чем другие формы занятости. Это означает, что на рынке труда страны существует ряд вакансий рабочих мест, но на них нет спроса со стороны безработных из-за низкой заработной платы. В условиях конкурентного рынка труда продуктивная занятость - это форма занятости населения, создающая ресурсы для развития общества за счет продуктивного труда и приносящая каждому работнику доход, достаточный для воспроизводства рабочей силы. В условиях продуктивной занятости каждому члену общества, в том числе пенсионерам, детям, инвалидам, безработным, студентам и учащимся обеспечиваются достаточные доходы, а также различные государственные расходы на устойчивое развитие общества [2-А].

2. Важным методическим вопросом является характеристика и оценка показателей, а также методов измерения уровня устойчивой продуктивной занятости. Поскольку понятие продуктивной занятости ориентировано на всестороннее развитие человека, с точки зрения методического подхода, для количественной оценки, углубленного и всестороннего характеристики устойчивой продуктивной занятости целесообразно использовать систему показателей, состоящую из двух групп - абсолютных и относительных. Абсолютные показатели отражают количественную сторону экономического потенциала и возможностей развития страны, и при прочих равных условиях, количество занятых является основным элементом процесса производства. Посредством относительных показателей характеризуется уровень вовлеченности трудоспособного населения в сектора и отрасли экономики. Метод многомерного сравнительного анализа может быть использован для количественной характеристики уровня развития устойчивой продуктивной занятости. Преимущество данного метода заключается в том, что оценивается общий рейтинг развития продуктивной занятости в динамике.

3. Важной характеристикой продуктивной занятости это оценка динамики структурных сдвигов занятого населения по секторам и отраслям экономики. Хотя структуру занятости можно оценить, как удельный вес и долю занятого населения в каждом секторе и отрасли экономики от общей численности занятых, то структурный сдвиг показывает изменение структуры в целом в сопоставимые периоды. С методической точки зрения для оценки динамики совокупного занятого населения в экономике используются следующие обобщающие показатели структурных сдвигов: линейный коэффициент абсолютных структурных сдвигов, квадратный коэффициент абсолютных структурных сдвигов, индекс различий, интегральный коэффициент структурный различий Гатева и индекс Салаи. Результат расчета суммы модуля абсолютного изменения долей составляет $Ad = 12,46$ процентного пункта, т.е. в 2018 году по сравнению с 2012 годом

произошло абсолютное изменение распределения занятого населения в структуре экономики Республики Таджикистан. Результат расчета степени интенсивности абсолютного структурного изменения составляет: $\sigma d = 4,3$. Изменения в распределении занятого населения в структуре экономики страны за 2012-2018 гг. происходят относительно быстро и составляют 4,3%. [З-А].

Эконометрическая оценка показывает наличие зависимости между показателем численности занятого населения в экономике и показателем среднемесячной номинальной заработной платы работников предприятий и организаций по видам экономической деятельности. Однако результат расчета коэффициента ранговой корреляции Спирмена ($R_{pxpy} = -0,35$) свидетельствует о том, что в Республике Таджикистан наблюдается низкая корреляционная зависимость между этими показателями, даже с обратным знаком. Данный результат явно показывает, что низкий уровень среднемесячной номинальной заработной платы работников предприятий и организаций в отраслях экономики, оказывает негативное влияние на показатель роста занятости населения, а также приводит к росту уровня напряженности на рынке труда [З-А].

4. Для оценки уровня устойчивой продуктивной занятости в Республике Таджикистан в диссертации была поставлена цель оценить его с использованием метода многомерного сравнительного анализа. Это позволило научно обосновать в какой мере изменения основных показателей способствуют развитию устойчивой продуктивной занятости в стране. По сумме рейтинговых баллов можно сделать вывод о устойчивом росте продуктивной занятости в Республике Таджикистан, и среднем значении суммы рейтинговых баллов ($x = 3,38$). Использование метода группировки позволило выделить три группы показателей уровня показателей устойчивой продуктивной занятости, где 4,0% показателей характеризуют устойчивую занятость на высоком уровне, 7 % - на среднем и 21,0% - на низком уровне.

5. Особенности развития устойчивой продуктивной занятости на рынке труда в стране определяются рядом основных тенденций, а именно:

- учитывая устойчивый экономический рост в стране, можно оценить, что общий спрос на рабочую силу в экономике увеличивается, а уровень занятости экономически активного населения повышается, что способствует снижению уровня безработицы.

- состояние развития демографического процесса Республики Таджикистан, выраженное определенным временем и местом, непосредственно влияет на воспроизводство населения, и проявляется в изменении количества и половозрастного состава населения.

- различные виды трудовой миграции, эффективное управление которыми, в соответствии с требованиями рыночных механизмов, необходимо для обеспечения сбалансированности спроса и предложения на рынке труда.

- вышеуказанное усиление несоответствия между спросом и предложением на рынке труда.

Роль трудовой миграции в развитии национальной экономики каждой страны, как страны транзита, так и приема мигрантов, различна. Сегодня, граждане Республики Таджикистан, которые добровольно выезжают на работу за границу в качестве мигрантов, с одной стороны, вносят непосредственный вклад в рост валового внутреннего продукта стран их принимающих. Результатом их трудовой деятельности за границей становятся денежные переводы в Республику Таджикистан.

Безусловно, трудовые мигранты, добровольно выезжающие на заработки в другие страны, хотя и не участвуют непосредственно в производстве валового внутреннего продукта, но косвенно способствуют росту ВВП республики за счет денежных переводов из-за рубежа. Предполагается, что определенная часть трудовых мигрантов за счет денежных переводов организует внутри страны различные формы малого и среднего предпринимательства по производству товаров и услуг и, тем самым, вносят свой вклад в рост ВВП нашей страны.

Численность иностранных работников, занятых в экономике Республики Таджикистан, напрямую способствует росту ВВП страны и, как следствие трудовой деятельности в Республике Таджикистан, осуществляют денежные переводы- иностранную валюту в свои страны. Оборот трудовой миграции – это совокупность граждан Республики Таджикистан, добровольно выехавших в другие страны на работу, и количество иностранных граждан, выехавших из своих стран в трудовую миграцию, которые работают и функционируют в экономике Республики Таджикистан. [4-А; 8-А].

6. Роль факторных моделей в анализе продуктивной занятости достаточно высока. Содержание факторной модели выражается в виде математического выражения, которое соответствует исследуемому показателю и факторам, влияющим на этот показатель. Следует отметить, что использование индексного метода позволяет определить степень изменения уровня занятости населения в экономике. Применение модели индексного метода, позволяет оценить влияние вышеперечисленных факторов, которые функционально связаны с обобщающим показателем, т.е. с показателем уровня занятости населения в экономике [4-А].

7. По модели $U_p = U_b \cdot \bar{K}^L$ разработаны перспективы показателей устойчивой продуктивной занятости до 2027 г. в Республике Таджикистан [8-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

1. Полученные научные результаты дополняют существующие исследования в макроэкономической сфере и могут быть включены в теоретическую основу разработки основных направлений деятельности в сфере продуктивной занятости, которые направлены на повышение качества и

уровня жизни населения. Результаты и выводы могут быть использованы в Министерстве труда, миграции и занятости населения, и Миграционной службе при Министерстве труда, миграции и занятости населения.

2. Руководству центра трудоустройству при Министерстве труда, миграции и занятости населения следует учитывать, что подход к спросу на труд в определенный период времени, а также общая численность рабочей силы, как фактор предложения рабочей силы, позволяют определить уровень занятости экономически активного населения, масштабы и уровень безработицы, трудовую миграцию и другие важные сегменты рынка труда.

3. Рекомендуются принимать во внимание, что развитие отраслей и секторов экономики в любом случае вызывает необходимость определения выявления потенциального спроса на рабочую силу. Это связано с тем, что дальнейшее развитие экономики будет обеспечиваться как за счет реструктуризации или расширения производства, так и создания новых производственных предприятий и т.д. в форме частной и государственной собственности. В частности, низкий уровень среднемесячной номинальной заработной платы, выплачиваемой работникам предприятий и организаций экономики, оказывает негативное влияние на рост занятости, а также приводит к росту напряженности на рынке труда.

4. На практике, использование разработанной автором системы основных показателей продуктивной занятости, дает возможность охарактеризовать уровень вовлеченности трудоспособного населения в сектора и отрасли экономики.

5. Следует отметить, что важным вопросом продуктивной занятости является оценка динамики структурных сдвигов занятого населения по секторам и отраслям экономики. Хотя структуру занятости можно оценить, как удельный вес и долю занятого населения в каждом секторе и отрасли экономики от общей численности занятых, т.е. структурный сдвиг показывает изменение структуры в целом в сопоставимые периоды. С целью более точного анализа динамики совокупной численности населения занятых в экономике, миграционной службе при Министерстве труда, миграции и занятости населения рекомендуется использовать обобщающие показатели структурных сдвигов (линейный коэффициент абсолютных сдвигов (S_d), квадратный коэффициент структурных сдвигов, S_o), индекс различий (I), коэффициент Гатевы (K) и индекс Салаи (I_c).

6. Автором диссертации предложены методические рекомендации касающиеся определения показателей устойчивой продуктивной занятости на республиканском и региональном уровнях. Применение факторной модели оценки уровня занятости населения в экономике с использованием индексного метода в практике Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, даёт возможность определить влияние факторов – коэффициент зависимости населения занятого в экономике от трудовой миграции, коэффициент зависимости занятого населения в экономике от трудовой миграции, коэффициент зависимости трудовой

миграция от безработицы, коэффициент напряженности на рынке труда и коэффициент обеспечения экономически активного населения (рабочей силы) с свободными рабочими местами.

7. Рекомендуются в сфере расширения продуктивной занятости населения возможно применение перспективных данных показателей устойчивой продуктивной занятости на 2027 г. в Республике Таджикистан.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан

[1–А]. Назарзода Н.Н. Нақши бозори меҳнат дар рушди иноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] Н.Н. Назарзода // Журнал “Экономика Таджикистана”. Душанбе, 2020. - №4 (2). – С. 147-151.

[2–А]. Назарзода Н.Н. Асосҳои назариявии шуғли пурмахсул дар бозори меҳнат [Матн] Ш.Б. Ҷонмамадов, Н.Н. Назарзода. // Вестник Государственного финансово-экономического университета Таджикистана. Научный журнал “Финансы и экономика”. Душанбе, 2021. – №4 (28). – С. 65-72.

[3–А]. Назарзода Н.Н. Арзёбии динамикаи тағйироти сохтори аҳолии машғул дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] И.Р. Иброҳимзода (Иброҳимов), Н.Н. Назарзода. // Журнал “Экономика Таджикистана”. Душанбе, 2020. - №2. – С. 144-154.

[4–А]. Назарзода Н.Н. Тамоюли раванди гардиши муҳоҷирати меҳнатӣ, таҳлили иқтисоди – оморӣ [Матн] А.Ҳ. Миразизов, Н.Н. Назарзода // Журнал “Экономика Таджикистана”. Душанбе, 2020. - №4 (1). С. 202-210.

[5–А]. Назарзода Н.Н. Теоретические основы рынка труда и его роль в развитие национальной экономики [Матн] С.А. Азизов, Н.Н. Назарзода // Журнал “Государственное управление”. Научно политический вестник Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 2021. – №1 (50). – С. 80-89.

[6–А]. Назарзода Н.Н. Хусусиятҳои бозори меҳнати минтақавӣ дар шароити рушди инноватсионӣ [Матн] Б.Ш. Ҷонмамадов, Н.Н. Назарзода // Журнал “Экономика Таджикистана”. Душанбе, 2021.- №4. – С. 56-66.

[7–А]. Назарзода Н.Н. Нақши омор дар ташаккул ва рушди малакаи касбии мутахассисони соҳаи иқтисодиёт [Матн] Н.Н. Солиев, Б.Н. Солиев, Н.Н. Назарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. “Молия ва иқтисод” Маҷаллаи илмӣ. Душанбе, 2022. – №2 (31). – С. 50-56.

[8–А]. Назарзода Н.Н. Такмили арзёбии шуғли пурмахсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] Н.Н. Назарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. Душанбе, 2022. – 4-2 (44) – С. 228-233.

II. Статьи и тезисы публикаций в материалах конференции:

[9–А]. Назарзода Н. Регулирование рынка труда и его роль в развитие экономики [Матн] Н.Н. Назарзода// Материалы научно-практической международной онлайн конференции на тему “Реформа системы государственного управления и государственной службы: современные тамсилаи и их эффективность” - Душанбе, 5 – 6 марта 2021г. – с . 441-445.

[10–А]. Назарзода Н.Н. Таҳлили коҳишёбии шиддати муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] Н.Н. Назарзода// Материалы республиканской научно-теоретической конференции на тему: «Реализация целей устойчивого развития: зарубежный и отечественный опыт». – Душанбе, 13-го октября 2020г. – с. 558 – 562.

[11–А]. Назарзода Н.Н. Таҳлили бекорӣ дар рушди иқтисодиёти миллӣ [Матн] Н.Н. Назарзода. // Материалы научных трудов магистрантов, докторантов PhD, соискателей и молодых ученых. НАНТ, Институт экономики и демографии. – Душанбе: КВД «МАТБАА», 2021г. – с. 228-233.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Назарзода Наврузҷон Назар дар мавзӯи “Такмили арзёбии шуғли пурмаҳсули аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”

Калидвожаҳо: бозори меҳнат, ҳолати бозори меҳнати дохилӣ, гардиши муҳочирати меҳнатӣ, механизми бозорӣ, шуғл, низоми шуғл, шуғли пурмаҳсул, нишондиҳандаҳо ва усули бисёрченаи муқоисавӣ, усули шохисӣ, динамикаи маҷмӯи тағйироти сохторӣ, тамсилай омилӣ, рейтингӣ чамъбасти.

Мақсади таҳқиқот коркард ва такмил додани арзёбии шуғли пурмаҳсули аҳоли дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути истифодаи услубҳои муносири таҳлил мебошад.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Муҳтавои асосии навгонии диссертатсия аз истифодаи усулҳои муносири методи таҳқиқи масъалаҳои рушди шуғли устувори пурмаҳсулро дарбар мегирад. Дар чараёни оморасозии таҳқиқоти диссертатсионӣ натиҷаҳои ба даст оварда шудаанд, ки навгонии илмӣ корро муайян намудаанд: асоснок кунонида шудааст, ки муҳтавои асосии шуғли пурмаҳсул дар доираи бозори меҳнат на танҳо аз қонебардони талаботи аҳоли бо ҷойи корӣ, инчунин аз “нигоҳи иқтисодӣ” ки ба қорманд имконият медиҳад манфиати шахсии худро татбиқ намояд, навоариҳои илму техникаро дар фаъолияти хеш истифода бурда, барои ба даст овардани ҳосилнокии баланди меҳнат ва музди корӣ муносиб муваффақ шавад, ки ба тақрирестехсолии муътадили қорманд ва аъзоёни оилаи он мусоидат намояд, ифода меёбад; барои арзёбии миқдорӣ, тавсифи амиқ ва ҳамҷонибаи шуғли устувори пурмаҳсул низоми нишондиҳандаҳои иқтисодӣ омӯри пешниҳод шудааст. Тавассути нишондиҳандаҳои мазкур, иқтисодии иқтисодӣ, ғунҷоиши бозори меҳнат ва дараҷаи ҷалби аҳолии аз ҷиҳати дар иқтисодиёт фаъол ба соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт арзёбӣ карда шудаанд; ҷиҳати андозагирии сатҳи рушди шуғли устувори пурмаҳсул, истифодаи тарзу усулҳои маъмул, татбиқи усули таҳлили бисёрченаи муқоисавӣ бартарии қалон дорад. Маҳз тавассути истифодаи усули мазкур, таҳқиқии ҳолати ҳар нишондиҳандаи тавсифқунанда барои давраҳои муайяни таҳлилий, яъне рейтингӣ чамъбасти рушди шуғли устувори пурмаҳсул муайян карда шудааст; асоснок карда шудааст, дар ҳолати таъмини рушди устувори иқтисодӣ дар кишвар, талаботи умумии иқтисодиёт ба қувваи корӣ муътадилан афзуда, дараҷаи шуғли аҳолии дар иқтисодиёт фаъол дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт зиёд мегардад, ки чунин ҳолат ба қоҳишҳои сатҳи бекорӣ ва рушди истеҳсоли маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар кишвар сабаб мегардад; масъалаи муҳими шуғли пурмаҳсул арзёбии динамикаи тағйироти сохтори аҳолии машғул дар соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт мебошад. Зимнан сохтори шуғл ҳамчун вазни қиёсӣ ё ҳиссаи аҳолии машғул дар ҳар соҳа ва бахшҳои иқтисодиёт аз маҷмӯи умумии машғулбудагон муайян карда шудааст; ҷиҳати муқаррар кардани алоқа ва таъсиррасонии омилҳои асосӣ ба нишондиҳандаи сатҳи аҳолии дар иқтисодиёт машғул, муаллиф тамсилай иқтисодӣ омории вобаста аз нишондиҳандаҳои омилҳои асосии таъсиррасон тавассути коэффитсиентҳо таҳия гардидааст. Андозаи таъсиррасонии омилҳои таҳияшуда ба нишондиҳандаи сатҳи аҳолии дар иқтисодиёт машғул, тавассути истифодаи усули низоми шохисӣ (индексӣ) ба субот расонида шудааст; тамсилай $Y_p = Y_b \cdot K^L$ дурнамои нишондиҳандаҳои шуғли устувори пурмаҳсул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли то 2027 таҳия гардидааст.

Тавсияҳо оид ба истифодабарӣ. Натиҷаҳои илмӣ бадастомада таҳқиқоти мавҷударо дар бахши макроиқтисодӣ муқаммал гардонида, метавонанд ба заминаҳои назариявии таҳияи самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи рушди шуғли пурмаҳсул шомил карда шаванд, ки ба баланд бардоштани сифат ва сатҳи зиндагии аҳоли дар кишвар нигаронида шудаанд, аз он иборат аст, ки натиҷа ва ҳулосаҳо дар Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳоли, ҳадамоти муҳочирати вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳоли мавриди истифода қарор дода шаванд.

АННОТАЦИЯ

к диссертации Назарзода Наврузджон Назар на тему «Совершенствование оценки продуктивной занятости населения Республике Таджикистан»

Ключевые слова: рынок труда, состояние внутреннего рынка труда, оборот трудовой миграции, рыночный механизм, занятость, система занятости, продуктивная занятость, показатели и многомерный сравнительный метод, индексный метод, динамика совокупности структурных сдвигов, факторная модель, обобщающие рейтинг.

Цель исследования разработка и совершенствование оценки продуктивной занятости населения в отраслях и секторах экономики Республики Таджикистан посредством использования современных методов анализа.

Научная новизна исследования. Основным содержанием новизны диссертации является применение современных методических подходов в исследовании вопросов развития устойчивой продуктивной занятости. В ходе подготовки диссертационного исследования были получены следующие результаты, определившие научную новизну работы: обосновано, что основным содержанием продуктивной занятости на рынке труда является не только обеспечение населения рабочими местами, но и с «экономической точки зрения», позволяет работнику реализовать свой личный интерес, используя научные и технические нововведения в свою деятельность, добиться высокой производительности труда и адекватной заработной платы, способствовать нормальному воспроизводству работника и членов его семьи; предложена система экономико-статистических показателей для количественной оценки, глубокой и всесторонней характеристики продуктивной занятости. Через эти показатели оценивались экономический потенциал, емкость рынка труда и степень привлечения экономически активного населения к отраслям и секторам экономики; для измерения уровня развития устойчивой продуктивной занятости, использования традиционных методов, большое преимущество имеет применение метода сравнительного многомерного анализа. Именно с помощью этого метода определяется стабильность состояния каждого характеризующего показателя за определенные анализируемые периоды, т.е. сводный рейтинг устойчивого развития продуктивной занятости; обосновано, что в случае обеспечения устойчивого экономического развития в стране, общая потребность экономики в рабочей силе умеренно возрастет, а уровень занятости экономически активного населения по отраслям и секторам экономики будет увеличиваться, что приведет к снижению уровня безработицы и роста производства валового внутреннего продукта в стране; важным вопросом продуктивной занятости является оценка динамики структурных изменений населения, занятого в отраслях и секторах экономики. При этом структура занятости определяется как удельной вес или доля населения, занятого в каждой отрасли и секторе экономики, от обще занятых; с целью установления связи и влияния основных факторов на показатель уровня занятости населения в экономике, автором разработана экономико-статистическая модель в зависимости показателей основных влияющих факторов через коэффициенты. Измерение влияния разработанных факторов на показатель уровня занятости населения в экономике оценено с использованием метода индексной системы (индекса); по модели $УР = Уб \cdot К\bar{L}$ разработана перспектива показателей продуктивной занятости в Республике Таджикистан на 2027 г.

Рекомендации по использованию. Полученные научные результаты дополняют существующие исследования в макроэкономической сфере и могут быть включены в теоретическую основу разработки основных направлений деятельности в сфере продуктивной занятости, которые направлены повышение качества и уровня жизни населения. Результаты и выводы могут быть использованы в Министерстве труда, миграции и занятости населения, и Миграционной службе при Министерства труда, миграции и занятости населения.

ANNOTATION

to the dissertation of Nazarzoda Navruzjon Nazar on the topic “Improving the assessment of productive employment in the Republic of Tajikistan”

Keywords: labor market, state of the internal labor market, labor migration turnover, market mechanism, employment, employment system, productive employment, indicators and multivariate comparative method, index method, dynamics of a set of structural changes, factorial model, generalizing rating.

The purpose of the study is to develop and improve the assessment of productive employment in the industries and sectors of the economy of the Republic of Tajikistan through the use of modern methods of analysis.

Scientific novelty of the research. The main content of the dissertation novelty is the application of modern methodological approaches in the study of the development of sustainable productive employment. During the preparation of the dissertation research, the following results were obtained, which determined the scientific novelty of the work: it is substantiated that the main content of productive employment in the labor market is not only providing the population with jobs, but also from an “economic point of view”, allows the employee to realize his personal interest, using scientific and technical innovations in his activities, to achieve high labor productivity and adequate wages, contribute to the normal reproduction of the employee and his family members; proposed a system of economic and statistical indicators for quantitative assessment, deep and comprehensive characteristics of productive employment. Through these indicators, the economic potential, the capacity of the labor market and the degree of involvement of the economically active population in industries and sectors of the economy were assessed; to measure the level of development of sustainable productive employment, using traditional methods, the use of the method of comparative multivariate analysis has a great advantage. It is with the help of this method that the stability of the state of each characterizing indicator for certain analyzed periods is determined, i.e. the composite rating of sustainable development of productive employment; it is substantiated that in case of ensuring sustainable economic development in the country, the overall need of the economy for labor will increase moderately, and the level of employment of the economically active population by industries and sectors of the economy will increase, which will lead to a decrease in unemployment and an increase in the production of gross domestic product in the country; an important issue of productive employment is the assessment of the dynamics of structural changes in the population employed in industries and sectors of the economy. At the same time, the employment structure is defined as the proportion or share of the population employed in each industry and sector of the economy from the total employed; in order to establish the relationship and influence of the main factors on the indicator of the level of employment in the economy, the author developed an economic and statistical model depending on the indicators of the main influencing factors through coefficients. Measurement of the influence of the developed factors on the indicator of the level of employment in the economy was assessed using the method of the index system (index); according to the model $SD = U_b \cdot K\bar{L}$, a perspective of indicators of productive employment in the Republic of Tajikistan for 2027 has been developed.

Recommendations for use. The obtained scientific results complement existing studies in the macroeconomic sphere and can be included in the theoretical basis for the development of the main activities in the field of productive employment, which are aimed at improving the quality and standard of living of the population. The results and conclusions can be used in the Ministry of Labour, Migration and Employment, and the Migration Service under the Ministry of Labour, Migration and Employment.

Ба чопаш 25.02.2023 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Қоғазӣ офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 3,0 ҷузъи чопӣ.

734061, ш. Душанбе, кӯчаи Деҳотӣ, ½.
Матбааи «Тоҷир»